



©Telif Hakkı 2020

**Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı**

**1 UN Plaza, New York, NY 10017 USA**

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir kısmı önceden izin alınmadan elektronik, mekanik, fotokopi, kayıt veya sair biçimde veya yolla çoğaltılamaz, erişim sisteminde saklanamaz veya iletilemez.

**Genel sorumluluk reddi.** Bu yayında kullanılan unvanlar ve sunulan materyaller Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) bünyesindeki İnsani Gelişme Raporu Ofisi (İGRO) tarafından herhangi bir ülkenin, bölgenin, şehrin ya da alanın ve buna ait yetkili mercilerin hukuki statüsüne ya da hudutlarının veya sınırlarının kısıtlanmasına ilişkin hiçbir görüşünün ifadesini beraberinde getirmez. Haritalardaki noktalı ve çizgili sınırlar üzerinde henüz tam mutabakata varılmamış yaklaşık sınırları temsil eder.

Bu raporun bulguları, analizi ve önerileri, önceki raporlarda da olduğu gibi, UNDP'nin veya Yönetim Kurulu'nun bir parçası olan herhangi bir BM Üye Devleti'nin resmi tutumunu yansıtmaz. Bunların aynı zamanda teşekkürler kısmında bahsi geçen veya alıntılanan kişiler tarafından onaylandığı anlamı da çıkarılamaz. Belirli şirketlerden bahsedilmesi bu şirketlerin bahsi geçmeyen diğer benzer özellikteki şirketlere kıyasla UNDP tarafından onaylandığı veya önerildiği anlamına gelmez.

Raporun analitik kısmında kullanılan bazı rakamlar belirtildiği yerlerde İGRO veya raporun diğer katkı sağlayıcıları tarafından hesaplanmıştır ve alternatif yöntemlerin kullanılıyor olabileceği ilgili ülke, alan veya bölge hakkındaki resmi istatistikler değildir. İstatistik Eki'nde yer alan rakamların tamamı resmi kaynaklardan alınmıştır. Bu yayında yer verilen bilgilerin tamamının doğrulanması için İGRO tarafından tüm makul önlemler alınmıştır. Ancak, yayınlanan materyal, herhangi bir ifade edilen veya kastedilen garanti olmaksızın dağıtılmaktadır.

Materyalin yorumlanması ve kullanılmasına ilişkin sorumluluk okuyucuya aittir. Bu materyalin kullanımından doğacak herhangi bir zarardan İGRO veya UNDP sorumlu değildir.

Tasarım: Studio Mnemonic.

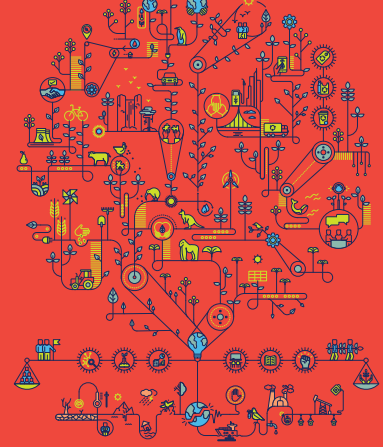
Türkçe editörler : Faik Uyanık, Bahar Paykoç, Eren Korkmaz, Murat Pala

Çeviri : Adnan Bıçaksız

Türkçe tasarım : Levent Dikeç

Türkçe birinci baskı : Ocak 2021

Özet  
İnsani Gelişme Raporu 2020  
**Tönümüzdeki Sınır**  
İnsani Gelişme ve Antroposen



## 2020 İnsani Gelişme Raporu

Otuzuncu yıldönümünü temsil eden 2020 İnsani Gelişme Raporu, başlıca kalkınma sorunları, trendler ve politikaları hakkında bağımsız, analitik ve görgül temelli tartışmalar olarak 1990 yılından beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Raporları serisinin en yenisidir.

2020 İnsani Gelişme Raporu'na ilişkin ek kaynaklar <http://hdr.undp.org> adresinde bulunmaktadır. İnternet sitesindeki kaynaklar, raporun ve özetinin 10 dilde dijital sürümleri ve çevirileri, raporun etkileşimli internet versiyonları, rapor için hazırlanan arka plan dokümanları ve görüş yazıları, insani gelişme göstergelerine ilişkin görselleştirilmiş etkileşimli veriler ve veritabanlarını içermektedir. Düzeltmeler ve eklentiler de çevrimiçinde bulunmaktadır.

Kapak, insanlar ile gezegen arasındaki karmaşık bağlantıları ifade etmektedir; insan ile gezegen arasındaki karşılıklı bağımlılık, Antroposen'in tanımlayıcı özelliğidir. Kapaktaki resim, insanlık, eşitliği güçlendirmeyi, inovasyonu beslemeyi ve doğayı gözetme duygusunu aşılama hedefleyen farklı kalkınma kararları verecek olursa insanlar ve gezegenin birlikte gelişebileceği çok sayıda olanağı temsil etmektedir.



**İNSANI GELİŞME RAPORU  
2020**

---

**ÖZET**

# **Önümüzdeki Sınır**

İnsani Gelişme ve Antroposen

# Ekip

---

## **Direktör ve Başyazar**

Pedro Conceição

---

## **Araştırma ve İstatistikler**

Jacob Assa, Cecilia Calderon, Fernanda Pavez Esbry, Ricardo Fuentes, Yu-Chieh Hsu, Milorad Kovacevic, Christina Lengfelder, Brian Lutz, Tasneem Mirza, Shivani Nayyar, Josefin Pasanen, Carolina Rivera Vázquez, Heriberto Tapia ve Yanchun Zhang

---

## **Üretim, İletişim, Operasyonlar**

Rezarta Godo, Jon Hall, Seockhwan Bryce Hwang, Admir Jahic, Fe Juarez Shanahan, Sarantuya Mend, Anna Ortubia, Yumna Rathore, Dharshani Seneviratne ve Marium Soomro

COVID-19'un gölgesinde gizlenen 2020 karanlık bir yıl oldu. Bilim insanları yıllardır böyle bir küresel salgın uyarısı yapıyorlardı; gezegenimiz Yerküre'nin üzerinde insanların yarattığı baskıların sonucunda zoonotik -hayvanlardan insanlara geçen- patojenlerin artışına dikkat çekiyorlardı.

Bu baskılar son 100 yılda üstel olarak arttı. İnsan türü olarak inanılmaz başarılar imza attık; ancak Yerküre'mizi de uçurumun ucuna sürükledik. İklim değişikliği, parçalayıcı eşitsizlikler, çatışma ve kriz nedeniyle yurtlarından edilmiş rekor sayıda insan gibi sorunların tümü, değer verdiğini ölçen değil, ölçtüğüne değer veren toplumların yarattığı sonuçlardır.

Aslında gezegenimize uyguladığımız baskılar öylesine büyüdü ki, bilim insanları Yerküre'nin Antroposen -insan çağı- denilebilecek tamamen yeni bir çağa girip girmediğimizi değerlendiriyorlar. Diğer bir deyişle, sağkalımımıza yönelik en büyük riski bizzat yarattığımız, insan seçimlerinin tanımladığı bir çağda yaşayacak ilk insanlarız.

Böylesi gezegensel baskıları ortadan kaldırırken insani gelişmeyi ileriye götürmek, insani gelişmenin önündeki sınırdır ve bu sınıra ilişkin araştırmalar, UNDP'nin İnsani Gelişme Raporu'nun 30. yıldönümü baskısının özünü oluşturuyor.

Bu yeni çağda sağ kalmak ve gelişmek için, insanlar ve gezegenimizin birbirine sıkı sıkıya bağlı kaderini göz önünde tutan, varsılların karbon ve madde ayak izinin yoksulların olanaklarını ortadan kaldırdığını gören bir ilerleme yolunu yeni baştan tasarlamak zorundayız.

Örneğin, gözeticiliğiyle dünyanın tropik ormanlarının çoğunu koruyan bir Amazon yerlisinin eylemleri, dünyadaki en zengin yüzde 1'de yer alan bir kişinin karbon emisyonu eşdeğerini dengeliyor. Ancak, yerli halkların yaşadıkları zorluk, baskı ve ayrımcılık hala devam ediyor.

Sanayi Devrimi'nden bugüne dek salınan karbondioksit atmosferimizden kazınıcaya kadar dört bin nesil geçebilir; buna rağmen, karar vericiler hala fosil yakıtları sübvans etmeye devam ediyorlar; karbon alışkanlığımızı, adeta ekonominin damarlarında dolaşan uyuşturucu gibi sürdürüyorlar.

Yaşadığımız dönemde iklim değişikliği nedeniyle, dünyanın en zengin ülkeleri her yıl aşırı hava olaylarını 18 gün daha az yaşayabilecek iken, en yoksul ülkeler ise ilave 100 gün daha aşırı hava olayları ile karşı karşıya kalabilir. Paris Anlaşması'nın gerekleri tam olarak yerine getirilirse bu rakam yarıya düşürülebilir.

Değişim zamanı geldi. Geleceğimiz, insanlar veya ağaçlar

arasında seçim yapma sorunu değil; ya hiçbiri olmayacak ya da her ikisi birlikte olacak sorundur.

İnsani Gelişme Raporu, 1990 yılında ilerlemeyi ölçme yöntemi olarak büyümenin ön planda tutulmasını ilk kez sorguladığında, Soğuk Savaş hala jeopolitiği belirleyen faktör idi, internet (World Wide Web) daha yeni icat edilmişti ve çok az sayıda kişi iklim değişikliği kavramını duymuştu. UNDP işte o zamanda, GSYH'ye alternatif olarak geleceğe dönük bir ölçü getirdi: Ülkeleri, insanların değer verdikleri biçimde yaşama özgürlüğü ve olanağı olup olmadığına göre sıraladı. Bunu yapmakla, iyi yaşamın anlamı ve iyi yaşamayı başarma yolları hakkında yeni bir tartışma başlatmış olduk.

Otuz yıl içinde çok şey değişti, ancak umut ve olabirlik değişmedi. İnsanlar tamamen yeni bir jeolojik çağ yaratabiliyorsa, değişimi seçme gücüne de sahiptir. Bizler Antroposen'in son nesli değiliz, onu gören ve tanıyan ilk nesiliz. Bizler -Antroposen'in ilk nesli olarak- bu çağın ve kendimizin gelecekte nasıl hatırlanacağına karar verecek kaşifleriz, yenilikçileriz.

Geride bıraktığımız fosillerle mi hatırlanacağız? Çoktan nesli tükenmiş, toprağa gömülmüş ve fosilleşmiş çok sayıda türün yanı sıra plastik diş fırçaları, şişe kapakları, kayıp ve israf mirasıyla mı? Yoksa, çok daha değerli bir iz mi bırakacağız: İnsanlar ile gezegen arasında kurulmuş bir denge, adil ve hakkaniyetli bir gelecek ile mi hatırlanacağız?

"Önümüzdeki Sınır: İnsani Gelişme ve Antroposen" bu seçimi ortaya koyuyor; kaygı verici gezegensel değişimin yanı sıra artan yoksulluk ve eşitsizlikler nedeniyle felç olma haline düşündürücü ve zorunlu bir alternatifi sunuyor. "Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi" adlı deneysel nitelikteki yeni küresel endeks ile, her ülkenin gelecekte izleyeceği -henüz araştırılmamış- yol hakkında yeni bir tartışma başlatmayı umuyoruz. COVID-19 sonrasında izlenecek yol, bir neslin yolculuğu olacak. Umarız, tüm insanların her birlikte çıkmayı seçeceği bir yolculuk olur.



Başkan  
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

## Teşekkür

**Dünyanın her yerindeki herkes COVID-19 küresel salgınından etkileniyor. 2020 boyunca böylesine görülmemiş acılar yaşanırken, İnsani Gelişme Raporu'nu hazırlamak elbette ivedilik arz eden bir konu olarak görünmüyordu. Rapor ekibi, küresel salgının insani gelişme üzerindeki yıkıcı etkisini belgelemeyi, UNDP'nin krize yönelik yanıtını desteklemeyi gerekli görüyordu. Danışma ve ekip toplantılarına ilişkin oldukça iyi planlanmış süreç birçok iptal veya değişikliğe uğradı. Bunun sonucunda, raporu ürettiğimiz tipik süreci yeni baştan icat etmemiz gerekti. Birçok kez, raporu zamanında tamamlamanın olanaksızlığı ortaya çıktı. Zamanında tamamlayabildik çünkü raporun bu yılki kriz hakkında anlatacağı önemli şeyler olduğuna ilişkin inanç, İnsani Gelişme Raporlarının 30 yıllık tarihini onurlandırma yükümü ve bu teşekkür metninde ancak eksik ve kısmi biçimde ifade edebildiğimiz birçok insanın cesaretlendirmesi, cömertliği ve katkıları sayesinde başardık.**

Tharman Shanmugaratnam ve A. Michael Spence'in eşbaşkanlığındaki Danışma Kurulu üyeleri, oldukça uzun dört taslak sürüm hakkında kapsamlı tavsiyeler verdiler. Danışma Kurulu'nun diğer üyeleri ise Olu Ajakaiye, Kaushik Basu, Haroon Borhat, Gretchen C. Daily, Marc Fleurbaey, Xiheng Jiang, Ravi Kanbur, Jaya Krishnakumar, Melissa Leach, Laura Chinchilla Miranda, Thomas Piketty, Janez Potočnik, Frances Stewart, Pavan Sukhdev, Ilona Szabó de Carvalho, Krushil Watene ve Helga Weisz idi.

Danışma Kurulu tarafından verilen tavsiyeleri tamamlayıcı olarak, raporun İstatistiksel Danışma Paneli, raporun pek çok metodolojik ve verisel kısmı ile ilgili, özellikle de insani gelişme

endekslerinin hesaplanması konusunda bize rehberlik sundu. Tüm panel üyelerine minnettarız: Mario Biggeri, Camilo Ceita, Ludgarde Coppens, Koen Decancq, Marie Haldorson, Jason Hickel, Steve Macfeely, Mohd Uzir Mahidin, Silvia Montoya, Shantanu Mukherjee, Michaela Saisana, Hany Torky ve Dany Wazen.

Resmi danışmanlık görevi olmaksızın birçok insan da tavsiyelerde bulundu: Inês L. Azevedo, Anthony Cox, Andrew Crabtree, Erle C. Ellis, Eli Fenichel, Victor Galaz, Douglas Gollin, Judith Macgregor, Ligia Noronha, Belinda Reyers, Ingrid Robeyns, Paul Schreyer, Amartya Sen, Nicholas Stern, Joseph E. Stiglitz, Izabella Teixeira ve Duncan Wingham.

İnsani gelişmenin yeniden düşünülmesine ilişkin tartışmayı birlikte başlattığımız World Inequality Lab'den [Dünya Eşitsizlik Laboratuvarı] ortaklarımız Lucas Chancel ve Tancrede Voituriez; Birleşmiş Milletler Çevre Programı'ndan meslektaşlarımız Inger Andersen, María José Baptista, Maxwell Gomera, Pushpam Kumar, Cornelia Pretorius, Steven Stone ve Merlyn Van Voore; International Science Council'den [Uluslararası Bilim Konseyi] Eve El Chehaly, Mathieu Denis, Peter Gluckman, Heide Hackmann, Binyam Sisay Mendisu, Dirk Messner, Alison Meston, Elisa Reis, Asunción Lera St.Clair, Megha Sud ve Zhenya Tsoy'e yakın iş birlikleri için müteşekkirimiz. International Resource Panel'e [Uluslararası Kaynak Paneli] sunum yapma ve geribildirim alma fırsatı verdikleri için, Stockholm Resilience Centre'e [Stockholm Dayanıklılık Merkezi] ise yakın iş birliği ve destek sağladıkları için minnettarız.

Sağladıkları tüm veriler, yazılı girdiler ve rapor bölümlerinin taslakları

hakkında akran görüşleri için Nuzhat Ahmad, Sabina Alkire, Simon Anholt, Edward Barbier, Scott Barrett, Kendon Bell, Joaquín Bernal, Christelle Cazabat, Manqi Chang, Ajay Chhibber, David Collste, Sarah Cornell, Bina Desai, Simon Dikau, Andrea S. Downing, Maria Teresa Miranda Espinosa, David Farrier, Katherine Farrow, John E. Fernández, Eduardo Flores Mendoza, Max Franks, William Gbohoui, Arunabha Ghosh, Oscar Gomez, Nandini Harihar, Dina Hestad, Solomon Hsiang, Inge Kaul, Axel Kleidon, Fanni Kosvedi, Jan. J. Kuiper, Timothy M. Lenton, Wolfgang Lutz, Khalid Malik, Wolf M. Mooij, Michael Muthukrishna, Karine Nyborg, Karen O'Brien, Carl Obst, José Antonio Ocampo, Toby Ord, Ian Parry, Catherine Pattillo, Jonathan Proctor, Francisco R. Rodríguez, Valentina Rotondi, Roman Seidl, Uno Svedin, Jeanette Tseng, Iñaki Permanyer Ugartemendia, David G. Victor, Gaia Vince ve Dianneke van Wijk'e çok teşekkür ederiz.

Şubat - Eylül 2020 tarihleri arasında, tematik ve bölgesel uzmanlar ile bir dizi sanal danışma faaliyeti gerçekleştirildi; ayrıca New York'ta, UNDP Seul Politika Merkezi ev sahipliğinde Kore Cumhuriyeti'nde, ve Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu ev sahipliğinde Zimbabve'de fiziksel toplantılar yapıldı. Bu danışma faaliyetleri sırasında sağladıkları girdiler için özellikle Lilibeth Acosta-Michlik, Bina Agarwal, Sanghoon Ahn, Joseph Aldy, Alessandra Alfieri, Frans Berkhout, Steve Brumby, Anthony Cak, Hongmin Chun, Keeyong Chung, William Clark, Flavio Comin, Adriana Conconi, Fabio Corsi, Diane Coyle, Rosie Day, Fiona Dove, Paul Ekins, Marina Fischer-Kowalski, Enrico Giovannini, Pamela Green, Peter Haas, Raya Haffar El Hassan, Mark Halle,

Stéphane Hallegatte, Laurel Hanscom, Gordon Hanson, Ilpyo Hong, Samantha Hyde, Sandhya Seshadri Iyer, Nobuko Kajijura, Thomas Kalinowski, Simrit Kaur, Asim I. Khwaja, Yeon-soo Kim, Randall Krantz, Sarah Lattrell, Henry Lee, David Lin, Ben Metz, James Murombedzi, Connie Nshemereirwe, John Ouma-Mugabe, Jihyeon Irene Park, Richard Peiser, Richard Poulton, Isabel Guerrero Pulgar, Steven Ramage, Forest Reinhardt, Katherine Richardson, Jin Hong Rim, Giovanni Ruta, Sabyasachi Saha, Saurabh Sinha, Ingvild Solvang, Yo Whan Son, Tanja Srebotnjak, Jomo Kwame Sundaram, Philip Thigo, Charles Vörösmarty, Robert Watson ve Kayla Walsh'a teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Burada ismini sayamayacağımız birçok insan da bize destek verdi. Danışma faaliyetleri şu adreste: <http://hdr.undp.org/en/towards-hdr-2020> ve daha fazla ortak ve katılımcının bahsedildiği haliyle şu adreste yer almaktadır: <http://hdr.undp.org/en/acknowledgements-hdr-2020>. UNDP bölgesel ofisleri ve ülke ofisleri de dahil olmak üzere ortak kurumların katkıları, destekleri ve yardımları için de minnetlerimizi sunuyoruz.

BM ailesinde yer alan ve danışma faaliyetleri gerçekleştirerek veya yorum ve tavsiye sunarak bu raporun hazırlanmasını destekleyen pek çok çalışma arkadaşımıza da minnettarız: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'ndan Robert Hamwey, Maria Teresa Da Piedade Moreira, Henrique Pacini ve Shamika Sirimanne; Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı'ndan Astra Bonini, Sara Castro-Hallgren, Hoi Wai Jackie Cheng ve Elliott Harris; Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nden Manos Antoninis, Bilal Barakat, Nicole Bella, Anna Cristina D'Addio, Camila

Lima De Moraes ve Katharine Redman; Birleşmiş Milletler Güney-Güney İşbirliği Ofisi'nden Shams Banihani, Hany Besada, Jorge Chediek, Naveeda Nazir ve Xiaojun Grace Wang; Birleşmiş Milletler Üniversitesi Dünya Kalkınma Ekonomisi Araştırmaları Enstitüsü'nden Kunal Sen; Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu ve Birleşmiş Milletler Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadının Güçlenmesi Birimi'nden birçok meslektaşımız.

Tavsiyeleri ve girdileri için UNDP'deki meslektaşlarımıza minnettarız: Babatunde Abidoye, Marcel Alers, Jesus Alvarado, Carlos Arboleda, Sade Bamimore, Betina Barbosa, Malika Bhandarkar, Bradley Busetto, Michele Candotti, Sarwat Chowdhury, Joseph D'Cruz, Abdoulaye Mar Dieye, Simon Dikau, Mirjana Spoljaric Egger, Jamison Ervin (rapora katkı ve tavsiye için çok zaman ayırdı), Bakhodur Eshonov, Ahunna Eziakonwa, Almudena Fernández, Cassie Flynn, Bertrand Frot, Oscar A. Garcia, Raymond Gilpin, Balazs Horvath, Vito Intini, Artemy Izmetiev, Anne Juepner, Stephan Klingebiel, Raquel Lagunas, Luis Felipe López-Calva, Marion Marigo, George Gray Molina, Mansour Ndiaye, Sydney Neeley, Hye-Jin Park, Midori Paxton, Clea Paz, Isabel de Saint Malo de Alvarado, Tim Scott, Ben Slay, Anca Stoica, Bertrand Tessa, Anne Virnig, Mourad Wahba ve Kanni Wignaraja.

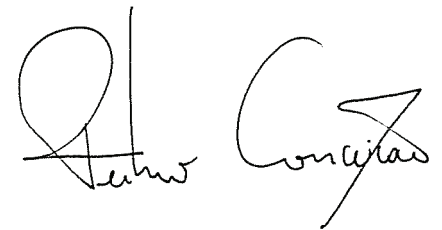
Yetenekli stajyerlerimiz Jadher Aguad, Cesar Castillo Garcia, Jungjin Koo ve Ajita Singh -ve bilgilerin doğruluğunu kontrol eden- Jeremy Marand, Tobias Schillings ve Emilia Toczydlowska'nın desteğini alacak kadar şanslıydık.

İnsani Gelişme Raporu Ofisi ayrıca mali katkıları için Almanya, Kore Cumhuriyeti, Portekiz ve İsveç'e de

en içten teşekkürlerini sunar. Sürekli destekleri bizim için vazgeçilmez önemdedir ve minnettarız.

Communications Development Incorporated tarafından sağlanan Bruce Ross-Larson başkanlığında Joe Brinley, Joe Caponio, Meta de Coquereaumont, Mike Crumplar, Peter Redvers-Lee, Christopher Trott ve Elaine Wilson'dan oluşan ileri derecede profesyonel metin düzeltme ve yerleştirme ekibine de şükranlarımızı sunuyoruz. Otuz yıl önce ilk raporu düzeltilmiş olan Bruce'a ve o günden bu yana düzeltilmiş olan herkese, eşsiz denetim ve rehberlik sağladıkları ve sık sık da bizi cesaretlendirdikleri için, özel olarak minnettarız.

Son olarak, UNDP Başkanı Achim Steiner'a en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Sorgulayıcı zihni ve raporun insanların kaygılarını dile getirmesi gerektiğini bize sürekli hatırlatmasıyla, argümanlarımızı titiz ancak uygulanabilir biçimde geliştirmemiz için ihtiyaç duyduğumuz rehberliği sağladı. Bu raporun COVID-19 küresel salgını bağlamında ve sonrası için fark yaratması gerektiğini belirtti. Bu yönlendirme, insana yönünü kaybettirecek bir yılda, raporu hazırlarken yönümüzü bulduracak pusula oldu. Antroposen'de insani gelişmenin önündeki sınıra ilerlemeye katkıda bulunma görevimizi yerine getirebildiğimizi umuyoruz.



**Pedro Conceição**

Direktör

İnsani Gelişme Raporu Ofisi





# 2020 İnsani Gelişme Raporu - İçindekiler

## Önsöz

### Teşekkür

### Özel Katkı - İnsani Gelişme ve Mahbub ul Haq

### Özet

## KISIM I

### Antroposen'de insani gelişmeyi yenilemek

#### BÖLÜM 1

##### Antroposen'de insani gelişmenin rotasını çizmek

Karşı karşıya kaldığımız yeni gerçek: İnsanlar mı yoksa ağaçlar mı?

İnsani gelişme yolculuğunu yeniden hayal edip kurmak: Gezegeni geri getirmek

Dönüşüm için insani gelişme yaklaşımından yararlanmak: İhtiyaçların ötesinde, sürdürmenin ötesinde

#### BÖLÜM 2

##### Eşi benzeri görülmemiş - Gezegenimiz üzerinde insan baskısının kapsamı, ölçeği ve hızı

Çevre ve sürdürülebilirliğin altına bakmak: İnsan faaliyetleri gezegende tehlikeli değişikliğe yol açıyor

Antroposen'e giriş

Antroposen riskleri ve insani gelişme

Gezegensel değişiklik güçsüzleştiriyor

#### BÖLÜM 3

##### Eşitlik, inovasyon ve doğa gözeticiliği için insanları güçlendirmek

Sosyal adaleti artırmak ve seçenekleri genişletmek için eşitliği sağlamak

Olanakları genişletecek inovasyonu hedeflemek

Doğa gözeticiliği duygusu aşılacak

## KISIM II

### Değişim için harekete geçmek

#### BÖLÜM 4

##### İnsanları güçlendirmek, dönüşümü başlatmak

Teoriden değişime

Öğrenmeden değer oluşturmaya

Değerlerden kendini pekiştiren sosyal normlara

Varoluşsal risklerden dönüşüme

## BÖLÜM 5

### Gelecekte yön bulmak için teşvikleri biçimlendirmek

Dönüşüm teşvik etmek için finansmanı kullanmak

Değişen fiyatlar, değişen zihniyetler

Uluslararası ve çok aktörlü toplu eylemi güçlendirmek

## BÖLÜM 6

### Doğa temelli insani gelişmeyi inşa etmek

Yerel küresel olunca

Biyosfer kaybını önlemek, insanları güçlendirmek

Doğa temelli insani gelişmeye doğru

## KISIM III

### İnsani gelişmeyi ölçmek ve Antroposen

#### BÖLÜM 7

##### Antroposen için yeni nesil insani gelişme ölçülerine doğru

Her şey için tek endeks?

İnsani Gelişme Endeksi'nin görüş alanını genişletmek: Gelir bileşeni ve gezegensel baskılar

İnsani Gelişme Endeksi'ni bir bütün olarak uyarlamak

### Notlar

### Kaynakça

#### BOXES

- Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi: Antroposen'de yön gösteren işaretler
- Özgül ve yerel bilgi sistemleri ve uygulamaları biyo-çeşitlilik ile insan esenliği arasında sinerji yaratıyor
- Adil bir geçiş
- Antroposen'de insani gelişme için kapsayıcı gelecekleri seçmek
- Hızla değişen yaşayan bir gezegende yetkinlikler
- Gezegensel sınırlar çerçevesi
- Sosyal ve doğal sistemlerde karmaşıklık
- Doğal tehlikeler ve yerinden olma
- Amazonda biyo-çeşitlilik kaybı ve güçsüzleştirme
- Çevresel adalet hareketi
- Elektronik atıkların geri dönüştürme potansiyeli
- İnsani ve insan-dışı doğalar: Bakış açılarını genişletmek
- S1.3.1 Sürdürülebilirliğin varoluşsal riski
- 4.1 Eğitim nasıl hayat kurtarıyor

4.2	Gerçek dünyada dönüşüm güçlenmiş insanlar tarafından başlatılıyor
4.3	Ne yapmalıyız? Yerelden öğrenmek
4.4	Daha az söz hakkı, daha az güç, daha çok ıstırap
4.5	Çok merkezli sistemler neden işe yarıyor? Sosyal psikolojiden içgörüler
5.1	İklimle Bağlantılı Mali Bildirimler Görev Gücü
5.2	COVID-19 küresel salgını ve yeşil düze çıkış
5.3	Etkili karbon fiyatlandırma mekanizmalarının önündeki engeller
5.4	New York ve Tanzania'da ekosistem hizmetleri için ödemeler
5.5	Uluslararası antlaşmalardaki ticaret teşvikleri güvenilir ve etkili mi?
6.1.	Hintli çiftçiler ile Doğu Afrika'da yağış arasındaki uzak bağlantı
6.2	Sendai Çerçevesi
6.3	Meksika'daki kıyı toplumlarını korumak için ilk kıyı sigorta poliçesi
6.4.	Doğa temelli su yönetimini yaygınlaştırmak için toplu finansman mekanizmalarını kullanmak
6.5	Doğaya bütüncül yaklaşımlar çoklu etki yaratabilir
6.6	Çevre eylemcileri öldürülüyor
7.1	Sağlığa uyarlanmış yaşam süresi, gezegensel baskıların etkisini daha iyi mi yansıtıyor?
7.2	Esenliği ölçmek

## ŞEKİLLER

1	Gezegensel ve sosyal dengesizlikler birbirini pekiştiriyor
2	İklim değişikliği nedeniyle aşırı sıcaklık günlerinin sayısındaki değişiklikler, insani gelişmedeki eşitsizlikleri daha da kötüleştirecek
3	Ekolojik tehditlerin büyük olduğu ülkelerde sosyal kırılganlık da daha büyük
4	COVID-19 küresel salgınının insani gelişme üzerinde yarattığı eşi benzeri görülmemiş şok
5	Daha yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler, gezegen üzerinde daha büyük ölçekte baskı yaratıyor
6	Doğa temelli 20 çözüm küresel ısınmayı sınırlandıracak azaltımın çoğunu sağlayabilir
7	İnsani gelişme düzeyi yükseldikçe, Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi'nin standart İnsani Gelişme Endeksi'ne yaptığı uyarlama büyüyor
1.1	Gezegensel ve sosyal dengesizlikler birbirini pekiştiriyor
1.2	Fosil yakıt yanmasından kaynaklanan karbondioksit emisyonları birtakım ülkelerde azaldı
1.3	İnsani gelişme yolları nereye vardı: Yüksek insani gelişme, yüksek kaynak kullanımıyla paralel gidiyor
1.4	Sürdürülebilirlik senaryosunda ülkeler 2100 yılına kadar birbirine yaklaşıyor: Kişi başına daha düşük karbondioksit emisyonu ve daha yüksek insani gelişme
1.5	İnsan toplumları biyosferde yaşar: Enerji ve biyofizik kaynaklar kullanılarak stoklar oluşturuluyor, insanlara yarar sağlıyor, öte yandan atık ve emisyon yaratıyor
1.6	Biyosferde tutulan enerji ve insan toplumu
1.7	Yaşam, kültür ve dil çeşitliliği birlikte evriliyor
1.8	Küresel nüfus artıyor ancak artış hızları düşüyor
1.9	Toplam kirlilik düşüyor ancak kirliliğe maruz kalış eşitsizlikleri sürüyor
1.10	Sinai kirlilik kaynaklı ekonomik hasarların azalması, ekonomik katma değeri kaybetmeksizin altyapı hizmetleri tarafından sağlanıyor

2.1	Antroposen, Kuaterner Dönemi'ne karşılık gelen Jeolojik Takvim'e nasıl uyuyor?
2.2	Antroposen'in başlangıç tarihini 20. Yüzyıl ortasına koymak, insanların gezegen üzerinde jeolojik iz bırakma potansiyeline sahip baskılarına ilişkin Büyük Hızlanma'ya karşılık geliyor
2.3	Türlerin tükeniş hızı, normal tükeniş hızından yüzlerce veya binlerce kez daha yüksek
2.4	COVID-19 küresel salgınının insani gelişme üzerinde yarattığı eşi benzeri görülmemiş şok
2.5	Açlık artıyor
2.6	Doğal tehlikelerin etkileri artıyor
2.7	2100 yılına kadar, yılda aşırı sıcaklık günü sayısı, düşük insani gelişmeye sahip ülkelerde daha çok artacak
2.8	Düşük insani gelişmeye sahip ülkeler, deniz seviyesi yükselişine mutlak rakam olarak daha az, ancak kıyı kilometresi başına göreli daha çok maruz kalıyor
2.9	2070 yılına kadar sıcaklıkların müteakip 50 yılda insan sağkalabilirlik aralığı dışına kayması, son 6.000 yılda yaşananlardan daha büyük büyük olacak; gelişmekte olan ülkelerde negatif yönde, gelişmiş ülkelerde pozitif yönde.
2.10	COVID-19 küresel salgını, kadınların işgücü piyasasına katılımlarında onlarca yılda kaydedilen ilerlemeyi yok etti
2.11	Ekolojik tehditlerin büyük olduğu ülkelerde sosyal kırılganlık da daha büyük
2.12	Eşitlik ile güçlenme arasındaki bağlantılar
2.13	Kadınların arazi mülkiyeti ile araziden geçinmeleri arasındaki asimetri çok çarpıcı
3.1	Eşitlik, inovasyon ve doğa gözeticiliği, sosyal ve gezegensel dengesizlik kısır döngüsünü kırabilir
3.2	Çevresel eşitsizliğin iki öyküsü
3.3	Büyüyen çevresel eşitsizlik
3.4	Eşitsiz dinamikler: Yararları almak, bedelleri başkasına yüklemek
3.5	Yoksul ülkelerde kırılgan bölgelerde, çocuk ölüm oranları farkı büyüyor
3.6	Gelirin sosyal veriminin artması (sınıra yaklaştıkça) eşitliği artırabilir ve gezegensel baskıları azaltabilir
3.7	Bitcoin enerji kullanımı kaygı verici düzeyde
3.8	Güneş enerjisi (fotovoltaik) modüllerinin gerçek maliyeti 2010'dan bu yana yüzde 89 azaldı
3.9	Dünya genelinde, ulusal politika belirleme, yenilenebilir enerjiyi destekleme görevini üstlendi
3.10	Lityum-iyon batarya fiyatları 2011 ile 2020 arasında düştü
3.11	Döngüsel ekonomi doğrusaldan nasıl farklı?
3.12	Yerel çevre gözeticiliği için kavramsal çerçeve
S1.1.1	Sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için bilgi birikimi, sosyal irade ve siyasi güç mevcut
S1.3.1	Varoluşsal felaketin üç türü
S1.3.2	Aktif nükleer stoklarda büyük azaltımlar olsa da, toplam sayı -özellikle Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri'nde- hala yüksek
4.1	Öğrenmeden kendini pekiştiren sosyal normlara
4.2	Sosyal medya platformları kutuplaşmaya katkıda bulunabiliyor
4.3	İnsanların çoğu, ülkelerinin insani gelişme düzeyine bakmaksızın, gezegeni korumanın önemli olduğuna inanıyor
4.4	Kayıp fırsat: İnsanlar 1990 yılında, insani gelişme düzeyine bakmaksızın, gezegeni korumak için gelirlerinin bir bölümünü verirdi

4.5	Gezegensel baskıları azaltmak için somut eyleme geçecek insan sayısı daha az
4.6	İnsanlar hükümetlerin eyleme geçmesini bekliyor, ancak ortaklık alanı mevcut
4.7	Eylemlilik sosyal yapı içinde gerçekleşiyor ve iki boyutta olabiliyor
4.8	Dengeyi dönüşüme doğru çevirmek
A4.1	Şekil 4.3'teki anket sorusuna ilişkin ayrıştırılmış veriler
5.1	Finansmanı düşük karbonlu enerjiye kaydırmak için teşvikler gerekiyor
5.2	Hindistan'da tarihin en düşük güneş enerjisi tarifelerinde en büyük pay finansman maliyetine ait
5.3	Amerika Birleşik Devletleri'nde finansal araçlar, tasarrufların gittikçe artan bölümünü haneler adına elde tutuyor
5.4	Ülkelerin birçoğu uluslararası çevre antlaşmalarını onayladı
5.5	Artan getirileri olan hızlandırılmış iş birliği
6.1	Doğa temelli çözümler ve insanlar ile gezegen arasında erdemli döngü potansiyeli
6.2	Doğa temelli 20 çözüm küresel ısınmayı sınırlandıracak azaltımın çoğunu sağlayabilir
6.3	Yerel ve küresel derinden birbirine bağlı
6.4	Sekiz iklim değişikliği önleminin azaltım potansiyeli farklı bölgelerde farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelere geniş biçimde yayılıyor
6.5	Gelişmekte olan ülkelerde ormanlık alanların azalması, doğa temelli çözümlerin getirdiği azaltım potansiyeli için sorun teşkil ediyor
6.6	Kosta Rika'da ulusal doğa temelli çözüm önceliklerinin yüksek çözünürlüklü haritası
6.7	Yerli halkların yönetimi altında biyo-çeşitlilik zenginliği üst düzeyde
6.8	Amazon'da orman depolama kapasitesine yerli halkların kişi başına katkısı, gelir dağılımında en tepedeki yüzde 1'in kişi başına seragazi emisyonuna eşit
6.9	Yerli halklar ve yerel toplumlar, küresel sürdürülebilirliği inşa edecek kaldıraçları harekete geçiriyor
S5.2.1	2021'de ekonomiler toparlanmaya başladıkça emisyonlar yeniden yükselmeye başlayacak ve bazı yapısal değişimler kısmen tersine dönecek
S5.2.2	Ülkelerin azaltım taahhütleriyle uyumlu karbon fiyatları büyük değişkenlik gösteriyor
S5.2.3	Yurtiçi çevre yararları, karbon fiyatlandırmanın ekonomik verim maliyetlerini fazlasıyla telafi ediyor
S5.2.4	Karbon fiyatlandırma orta düzeyde geriletici, dağıtımdan bağımsız veya orta düzeyde ilerletici olabiliyor
S5.4.1	Yüksek seragazi emisyon senaryosunda, gelişmekte olan ülkelerde yüzyıl sonuna kadar sıcaklıkların görülmemiş düzeylere yükseleceği tahmin ediliyor
S5.4.2	2100 yılında iklim değişikliği kaynaklı ortalama ölüm riski, maliyet ve getiri uyumu dikkate alınarak
7.1	İnsani gelişme ve Antroposen için yeni gösterge panosu
7.2	Karbondioksit emisyonlarının ton başına 200 ABD Doları hesabıyla sosyal giderlerini düştükten sonra, İnsani Gelişme Endeksi değerlerindeki değişiklik genellikle küçük
7.3	Doğal sermayede sürekli düşüş
7.4	Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi'nin görsel temsili
7.5	Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi değerleri, İnsani Gelişme Endeksi değeri 0.7 veya düşük olan ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi değerlerine çok yakın

7.6	İnsani Gelişme Endeksi yükseldikçe gezegensel baskılar artıyor
7.7	İnsani gelişme ile gezegensel baskıların seyrini karşılaştırmak
7.8	2019 yılında çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan 60'ı aşkın ülkenin yalnızca 10'u Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi'ne göre çok yüksek insani gelişme kategorisine girebiliyor
7.9	İnsani Gelişme Endeksi ve Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi çizgileri, çok yüksek insani gelişme kategorisinde olan ülkelerde birbirine bağlı
7.10	Dünya, gezegensel baskıları azaltarak insani gelişmeyi sağlamaya doğru çok yavaş ilerliyor
S7.2.1	Seragazi emisyonları ve uluslararası ticaret: Avrupa, Kuzey Amerika, Orta Asya ve diğer zengin ülkeler, 1990 - 2019
S7.2.2	Yükselen büyük ülkeler net karbon ihracatçı
S7.2.3	Dünyada en zengin yüzde 1'deki insanlar, her yıl en yoksul yüzde 50'nin saldırganın 100 katı karbondioksit alıyor
S7.2.4	En yoksul yüzde 50'nin emisyonları 1975-2020: Küçük ve çoğunlukla tüketime ilişkin
S7.2.5	Dünyada en zengin yüzde 1'deki insanlar bakımından, toplam emisyonlarda yatırımla ilintili emisyon payı son 40 yıldır artıyor
S7.2.6	Dünyada en zengin yüzde 1'deki insanlar, artan tüketimin yanı sıra varlık ve yatırımlarından kaynaklanan emisyonunda büyük artış kaydetti
S7.3.1	Baltık Denizi'nde farklı balık türleri için gölge fiyat eğrileri
S7.4.1	İnsani Gelişme Endeksi ile Çevre Performansı Endeksi arasında pozitif ilişki vardır
S7.5.1	Yüksek İnsani Gelişme Endeksi değerleri, pozitif uyarlanmış net tasarruflar ile paraleldir

## VURGULU METİNLER

1.1	Sürdürülebilir insani gelişmeye rehberlik edecek sürdürülebilirlik biliminden öğrenmek
1.2	Hayattan öğrenmek: Yerküre sistemi perspektifi
1.3	İnsanlık için varoluşsal riskler
1.4	İnsani gelişmenin yeniden düşünülmesine ilişkin tartışma: Küresel diyalogdan doğan fikirler
2.1	Geleceğe anlatılan bir öykü
2.2	Değişmiş bir gezegen için insanlığın gelişmesi
3.1	İstedığımız gelecek; ihtiyaç duyduğumuz Birleşmiş Milletler
5.1	İklim değişikliğinin mali ve parasal politika sonuçları
5.2	İklim değişikliğini azaltmada karbon fiyatlandırmanın rolü
5.3	Hükümetlerin COVID-19 küresel salgını ile mücadele önlemleri eşitsizlikler ve çevreyi nasıl ele alıyor?
5.4	Sürdürülebilir kalkınma için politika belirleme 2.0
7.1	İnsani Gelişme Endeksi 30 yaşında: Olgunlaşıyor mu?
7.2	Karbon emisyonlarında küresel eşitsizlik: Bölgeselden kişisel net emisyonlara geçiş
7.3	Varlık hesabı ve doğal sermaye
7.4	Çevresel bozulma ve sürdürülebilirliği ölçmeye yönelik evrilen ölçüler
7.5	İnsani Gelişme Endeksi'ne çevre ve sürdürülebilirlik boyutlarını eklemek

## TABLolar

2.1	Antroposen hakkında doğa bilimlerinin bakış açıları
-----	---

<b>3.1</b>	Yatay ve nesiller arası eşitsizliklerin güç dengesizlikleriyle bağlantılı olduğuna ilişkin örnekler
<b>3.2</b>	Eşitsizlik ile sürdürülebilirlik arasında etkileşim dinamiklerine ilişkin tipolojiler
<b>S1.3.1</b>	Yerküre'ye yakın büyük asteroidleri izlemede kaydedilen ilerleme
<b>S1.3.2</b>	İnsanlığa ilişkin üç bakış açısına göre, insanlığın sağkalım süresine dayalı olarak yüzyıl başına toplam doğal tükeniş riski tahminleri ve sınırları
<b>S1.3.3</b>	Bağlantılı türlerin sağkalım süresine dayalı olarak yüzyıl başına toplam doğal tükeniş riski tahminleri
<b>5.1</b>	Karbon fiyatları değişkenlik gösteriyor ve emisyonların tahmin edilen sosyal giderlerinden çok düşük
<b>6.1</b>	Yerli halklar ve yerel toplumların doğa temelli çözümlerinden örnekler
<b>S5.3.1</b>	Yeşil toparlanma önlemleri dökümü
<b>A7.1</b>	Gezegenel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
<b>S7.4.1</b>	Ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları birleştiren kompozit endeksler
<b>S7.5.1</b>	Ekolojik ayak izinin sürdürülebilir değerleri ile uyarlanmış net tasarruflar arasındaki fark

## İSTATİSTİK EKİ

### OKUYUCU REHBERİ

#### İSTATİSTİK TABLOLARI

##### İnsani Gelişme Kompozit Endeksleri

1	İnsani Gelişme Endeksi ve bileşenleri
2	İnsani Gelişme Endeksi eğilimleri, 1990 - 2019
3	Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi
4	Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi
5	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi
6	Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi: Gelişmekte Olan Ülkeler

##### İnsani Gelişme Gösterge Panoları

1	İnsani Gelişmenin Kalitesi
2	Yaşam Boyu Toplumsal Cinsiyet Farkı
3	Kadınların Güçlenmesi
4	Çevresel Sürdürülebilirlik
5	Sosyo-ekonomik Sürdürülebilirlik

### GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER

#### İSTATİSTİK KAYNAKÇASI

ÖZET

---

# İnsani Gelişme ve Antroposen

# İnsani Gelişme ve Antroposen

## 2020 İnsani Gelişme Raporu'nun yapısı



İnsanlık tarihi ve gezegenimizin tarihinde eşi benzeri görülmemiş bir noktadayız. Toplumlarımız ve gezegenimiz için kırmızı uyarı ışıkları yanıyor. Hepimizin iyi bildiği gibi, uzun süredir de böyle. COVID-19 küresel salgını da, apaçık dengesizliklerin üzücü sonuçlarından en yenisi. Bilim insanları uzun zamandır şu uyarıyı yapıyorlardı:<sup>1</sup> İnsanlar, evcil hayvanlar ve yaban hayatı arasındaki etkileşimler sonucunda daha önce hiç görülmemiş patojenler ortaya çıkacak; ölçek ve yoğunluğu sürekli artan bu etkileşimler yerel ekosistemleri aşırı baskılayarak er ya da geç ölümcül virüsler yaratacaktır. Yeni Koronavirüs bunların en yenisi olabilir ancak, doğanın üzerinden elimizi çekmezsek sonucusu olmayacaktır.

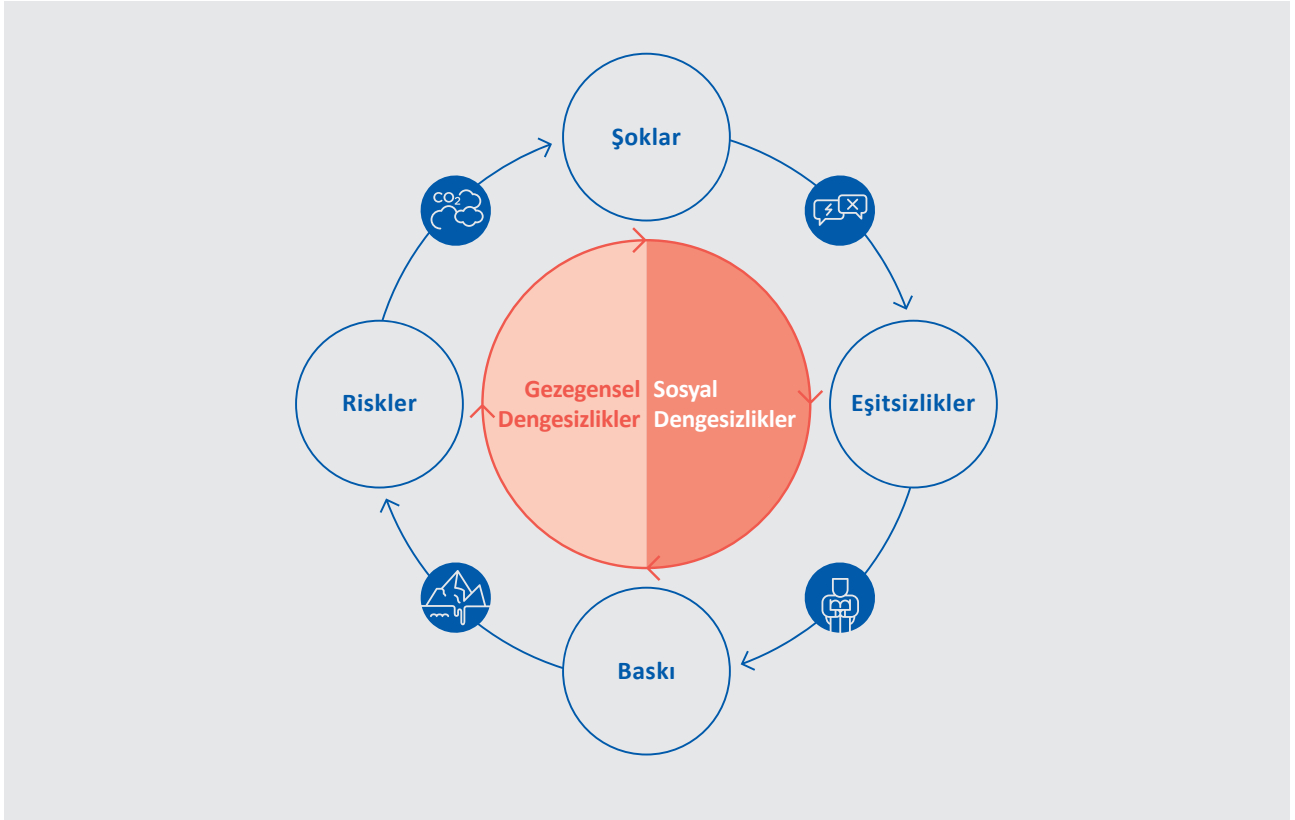
Ne yeni patojenler ne de neden olabilecekleri salgınlar gökten düşer. COVID-19, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu dünyamızda hızla yayılıyor; ulaştığı her yerde kök salıyor, toplumlardaki çatlaklarda serpiliyor, insani gelişmedeki sayısız eşitsizlikten besleniyor ve eşitsizlikleri derinleştiriyor. Birçok vakada, işte o çatlaklar virüsü kontrol altına alma çabalarını baltalıyor (Bölüm 2).

Dünyanın tüm dikkati COVID-19'a odaklanmışken, var olan krizler de bir yandan devam ediyor. İklim değişikliğini ele alalım. Atlas Okyanusu'nda 2020 kasırga sezonu, kasırgaların hem sayısında hem de şiddetinde yeni dünya rekorları kırdı veya kırmanın eşiğine geldi.<sup>2</sup> Son 12 ay içinde, olağan dışı yangınlar Avustralya, Brezilya Pantanal, Rusya Federasyonu'nda Doğu Sibirya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin batı kıyısında devasa alanları yakıp kül etti.<sup>3</sup> Gezegenimizin biyo-çeşitliliği tepetaklak gidiyor; türlerin çeyreği yok olma tehlikesiyle karşı karşıya, bunların bir kısmı birkaç on yıl içinde yok olacak.<sup>4</sup> Birçok uzman, türlerin kitlesel yok oluşunun başladığına veya eşiğine gelindiğine inanıyor; gezegenimizin tarihinde altıncı kez yaşanacak bu türlerin kitlesel yok oluşuna ilk kez yalnız bir organizma -yani biz insanlar- neden olacak.<sup>5</sup>

“Toplumlarımız ve gezegenimiz için kırmızı uyarı ışıkları yanıyor.”

Gezegenimizin üzerindeki baskı, toplumlarımızın birçoğunun karşı karşıya olduğu baskıyı yansıtıyor. Bu sadece tesadüf değil. Aslında, gezegensel dengesizlikler

**Şekil 1** Gezegensel ve sosyal dengesizlikler birbirini pekiştiriyor



**Kaynak:** Yazarların değerlendirmesi.

birbirlerini daha da ağırlaştırıyor (Şekil 1).<sup>6</sup> 2019 İnsani Gelişme Raporu'nun açıkça ortaya koyduğu biçimde, insani gelişmedeki birçok eşitsizlik artmaya devam ediyor.<sup>7</sup> İklim değişikliği, diğer tehlikeli gezegenel değişimlerin yanı sıra, bunları daha da kötüleştirecektir (Şekil 2).<sup>8</sup> Sosyal hareketlilik azalıyor, sosyal istikrarsızlık artıyor.<sup>9</sup> Demokrasinin gerilediği ve otoriterizmin yükseldiğini gösteren tehditkar işaretler endişe veriyor.<sup>10</sup> Toplumsal bölünmüşlük ortamında, COVID-19 küresel salgınından iklim değişikliğine kadar, herhangi bir sorunla mücadele için toplu eylem gittikçe zorlaşıyor (Bölüm 1).<sup>11</sup>

“Yeni bir normal geliyor. COVID-19 mızrağın sadece ucu.”

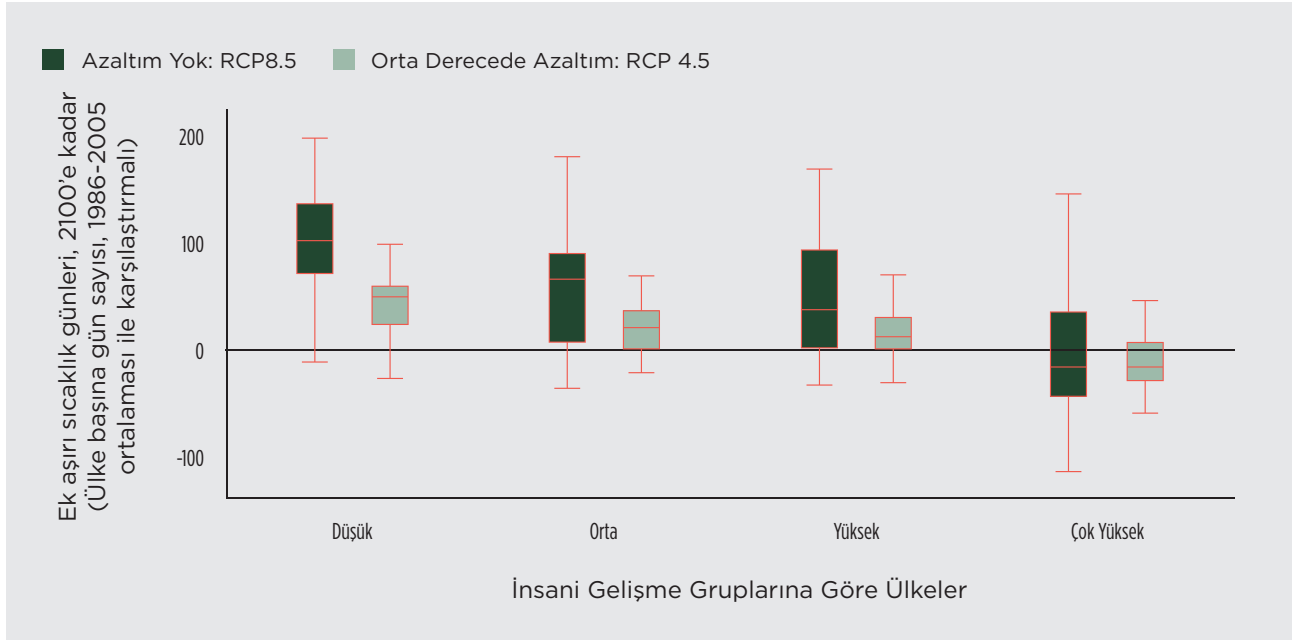
“Normale” geri dönmekten söz ediliyor, sanki toplumlarımızı ve gezegenimizi ele geçiren birçok krizin sona ereceği belirli bir bitiş tarihi varmış gibi, normale geri dönmek arzu edilen veya hatta mümkün bir şeymiş gibi. Bu neyin veya kimin normali olmalı? Krizden krize yalpalamak, geçmişin “normalliği” ile ilgili olan günümüzü tanımlayan özelliklerden biridir; böyle bir geri dönüş, geleceği, insani gelişmeye

değil hiç bitmeyecek kriz yönetimine götürecektir gibi görünüyor.

İstesek de istemesek de yeni bir normal geliyor. COVID-19 mızrağın sadece ucu. Bilim insanları genellikle, yaklaşık 12.000 yıl süren, bildiğimiz şekliyle insan uygarlığının ortaya çıktığı Holosen'den çıkıyor olduğumuza inanıyor. Şimdi, insanların gezegenin geleceğini şekillendiren baskın kuvvet olduğu, “Antroposen” diyebileceğimiz yeni bir jeolojik çağa girmekte olduğumuzu söylüyorlar.<sup>12</sup> Soru şudur: Bu yeni çağda ne yapacağız? Belirsiz gelecek karşısında, gezegenel baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişletmeyi hedefleyen yeni cesur yolları mı seçeceğiz? Yoksa, aynı tas aynı hamama geri dönmeye çalışmayı, donanımsız ve düzensiz olarak tehlikeli bilinmeyene doğru sürüklenmeyi -ve kaçınılmaz olarak batmayı- mı seçeceğiz?

Bu *İnsani Gelişme Raporu* kesinlikle ilk seçenekten yanadır ve argümanları, bunu başarmak için yapılabileceklerin bilinen listesini özetlemenin ötesine geçiyor. Karbon emisyonlarını azaltmak için karbon fiyatlandırmanın etkili ve verimli bir politika önlemi olduğunu biliyoruz. Fosil yakıt sübvansiyonlarının bu emisyonları teşvik ettiğini ve kaldırılması

**Şekil 2 İklim değişikliği nedeniyle aşırı sıcaklık günlerinin sayısındaki değişiklikler, insani gelişmedeki eşitsizlikleri daha da kötüleştirecek**



**Not:** 1955-2005 arasında (gerçekleşen) ve 2050-2099 arasında (medyan tahmin değerleri) ek aşırı sıcaklık günleri (0°C'nin ve 33°C'nin üstünde). Şekil, 1986-2005 arasındaki aşırı sıcaklık günlerinin fiili sayısı ile 2080-2099 arasında tahmin edilen aşırı sıcaklık günleri medyanı arasındaki değişimi göstermektedir.

**Kaynak:** İnsani Gelişme Raporu Ofisi, Carleton vd. 2020'ye dayanarak.



gerektiğini biliyoruz (Bölüm 5). Rapor bir yanda, toplumların farklı seçimler yapabilmemesinin çeşitli yollarını ayrıntılı biçimde tartışırken, öte yanda eşsiz katkısı ise, gezegensel baskıları hafifletirken insani gelişmenin ilerlemesine yönelik daha zorlu engellerin aşılmasını amaçlayan bir insani gelişme merceği işlevi görmesidir. Çok tartışılan “çözümlerin” niçin eksiksiz uygulanmadığına ve çoğu durumda henüz fark yaratabilecek ölçekte olmadığına odaklanıyor.

Rapor, bizlerden ve birbirinden ayrıık sorunlara, her nasılsa dışsal, “zaten var olan” çözümler kurgulayan, “soruna çözümler” söylemini sorguluyor. Senaryoya göre de, çözümler bulunduğu, geriye bunları her yerde her derde deva ilaç olarak uygulamak kalıyor. Teknoloji ve inovasyon önemlidir -bu rapora göre çok önemlidir- ancak genel durum, basit tak-çalıştır metaforlardan çok daha karmaşık, çok daha dinamiktir ve çok daha az doğrusaldır. Görünüşte umut verici duran herhangi bir çözümün tehlikeli istenmeyen sonuçları olabilir. Yaklaşımımızı ayrıık, yalıtılmış sorunları çözmek yerine, çok boyutlu, birbiriyle bağlantılı ve giderek evrenselleşen çıkmazlarla başa çıkmaya yönelmeliyiz.

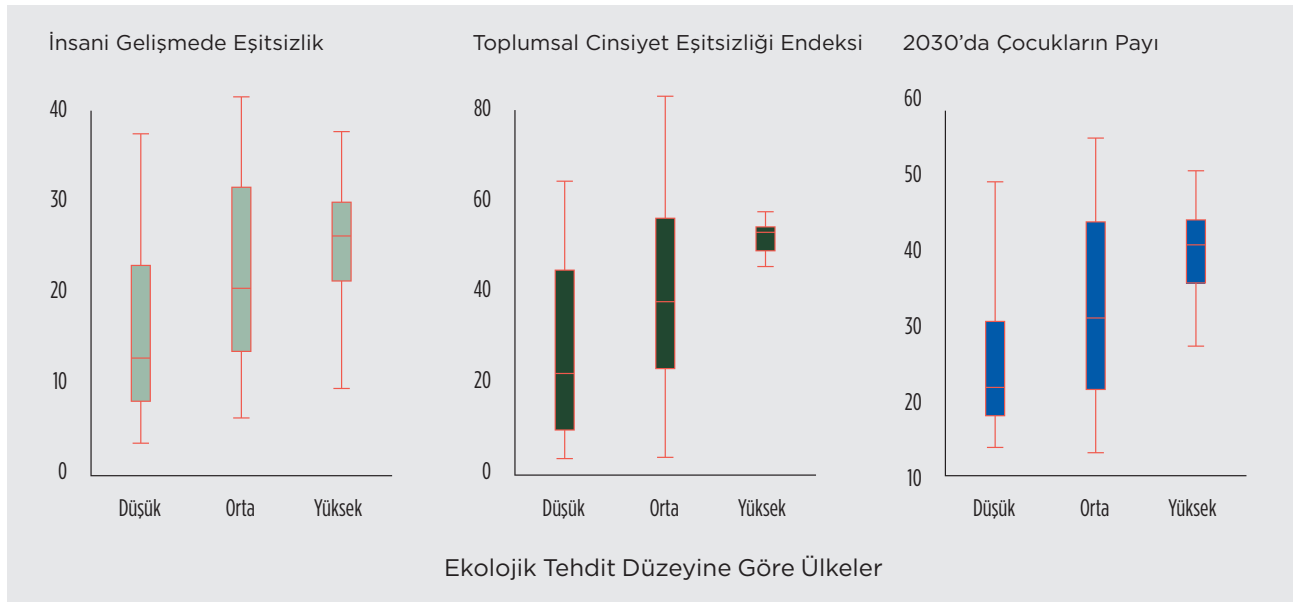
Karmaşıklıkla karşısında, ilerleme, geniş yeniliklerle beslenen, müzakereci ve ortak karar vermeye dayanan, teşvik edici ve caydırıcı unsurların uygun birleşimiyle

desteklenen, uyarlanabilir yaparak öğrenme özelliği taşımalıdır. Buna ulaşmak pek de kolay olmayacaktır. Mevcut kurumların ihtiyaçlara cevap verebilirliği ve hesap verebilirliği ve çıkarlar açısından temel farklılıklar çok büyük düzeydedir. Benzer biçimde, karar verme süreçlerine katılımı kısıtlayan, inovasyon potansiyelini sınırlayan, iklim değişikliği ve ekolojik tehditlere karşı etkilenebilirliği artıran eşitsizliğin çeşitli biçimleri de çok önemlidir (Şekil 3).<sup>13</sup> Gelişme seçenekleri genellikle dar ve sık kullanılan seçenekler kümesi olarak kurgulanıyor, ancak bunlar en nihayetinde sürdürülemez yollardır. Daha derinde ise, hala neye ne kadar değer verdiğimizle ilgili sorular yatıyor.<sup>14</sup>

“Değerler ve kurumlar tarafından şekillenen insan seçimleri, şimdi karşı karşıya olduğumuz, birbiriyle bağlantılı gezegensel ve sosyal dengesizlikleri doğurmuştur”.

Shakespeare’in Julius Caesar eserinde Cassius’un dediği gibi: “Kusur... yıldızlarımızda değil, kendimizde.”<sup>15</sup> Bilinçli veya değil, değerler ve kurumlar tarafından şekillenen insan seçimleri, şimdi karşı karşıya olduğumuz, birbiriyle bağlantılı gezegensel ve sosyal dengesizlikleri doğurmuştur. Bunları anlamak ve

**Şekil 3 Ekolojik tehditlerin büyük olduğu ülkelerde sosyal kırılma da daha büyük.**



**Not:** Aykırı değerler dahil edilmemiştir. Ekolojik tehditler su sıkıntısı, gıda güvensizliği, kuraklık, taşkınlar, siklonlar, sıcaklık artışları, deniz seviyelerinin yükselmesi ve nüfus artışı içerir. Düzeyler her ülkenin karşı karşıya olduğu tehdit sayısına göre belirlenmiştir: Düşük (0 veya 1 tehdit), Orta (2 veya 3 tehdit) ve Yüksek (4 veya daha fazla tehdit). Bkz. IEP 2020.

**Kaynak:** Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı verileri ve IEP 2020'ye dayanarak İnsani Gelişme Raporu Ofisi.

ele almak, geçmişteki seçimlerimizi işlemez kılan aynı değerler ve kurumların katılığı tarafından engelleniyor. İnsanlar ve gezegenimiz için 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nin uygulanmasını hızlandırmak üzere, insani değerler ve kurumlar potansiyelini -özellikle de gücün nasıl dağıldığı ve kullanıldığını- eleştirel biçimde irdelemeliyiz.

İnsani gelişme yaklaşımının, endişe verici gezegenel değişim karşısında toplu felcimizin çözümlenmesine yapacağı büyük katkılar var. İnsani gelişme, insan özgürlüklerini genişletmek ve bir veya birden fazla belli yolu önermektense insanların kendi farklı değerlerine göre kendi gelişme yollarını çizmeleri için daha fazla seçenek oluşturmakla ilgilidir. Çoğunlukla, kalkınma seçenekleri insanları ve ağaçları karşı karşıya getiriyor, çünkü en yüksek önem ekonomik büyümeye verilirken, çevre sürekli olarak değersiz görülüyor. İnsani gelişme kavramı 30 yıl önce, hiç de ileri görüşlü olmayan gelişme tanımlarına karşıt olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik büyüme, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemlidir; her ülkede yoksulluk içinde yaşayanların gelir düzeyinin artması çok önemlidir. Ancak 2019 İnsani Gelişme Raporu'nda üstünde durulduğu gibi, birçok ülke için gittikçe daha önemli sorular, tüm pastanın büyüklüğü değil, dilimlerin göreceli büyüklüğüyle ilgilidir.<sup>16</sup> Bu yılki raporda, tarihte ilk kez olmasa da, pastanın pişirildiği fırın için de kaygılanıyoruz.

İnsani gelişme yaklaşımı bize ekonomik büyümenin amaç değil araç olduğunu hatırlatıyor. Daha fazla maddi kaynak, gezegenel sınırlar içinde adil biçimde dağıtıldığında<sup>17</sup> daha önemlidir çünkü bir nesilden diğerine insanların olanaklarını genişletir. Gerçekten de, orijinal İnsani Gelişme Endeksi'nin (İGE) gelir bileşeni, insanların olanaklarını genişleten bir grup temel yetkinlikler sağlayan maddi kaynaklar için bir ikame olarak yaratılmıştı. İki yetkinlik -sağlıklı yaşamak ve eğitim almak- o kadar yüksek öneme sahip ki, ilk olarak ortaya atıldığından bu yana İGE'nin bir parçası olarak ölçülüyor. Gelir veya ekonomik büyümenin aksine, bunlar sadece araçlar değil, aynı zamanda amaçlardır.

2019 İnsani Gelişme Raporu, gelişmiş yeni nesil yetkinliklerin insanların dijital çağda başarılı olması için daha önemli hale geldiğini belirtiyor.<sup>18</sup> İnsani gelişmenin temel ilkeleri değişmedi; kutup yıldızı hala insanların değer verdiği şeyler. Değişen ise bağlam. İnsanlığın tartışmasız en büyük başarılarından

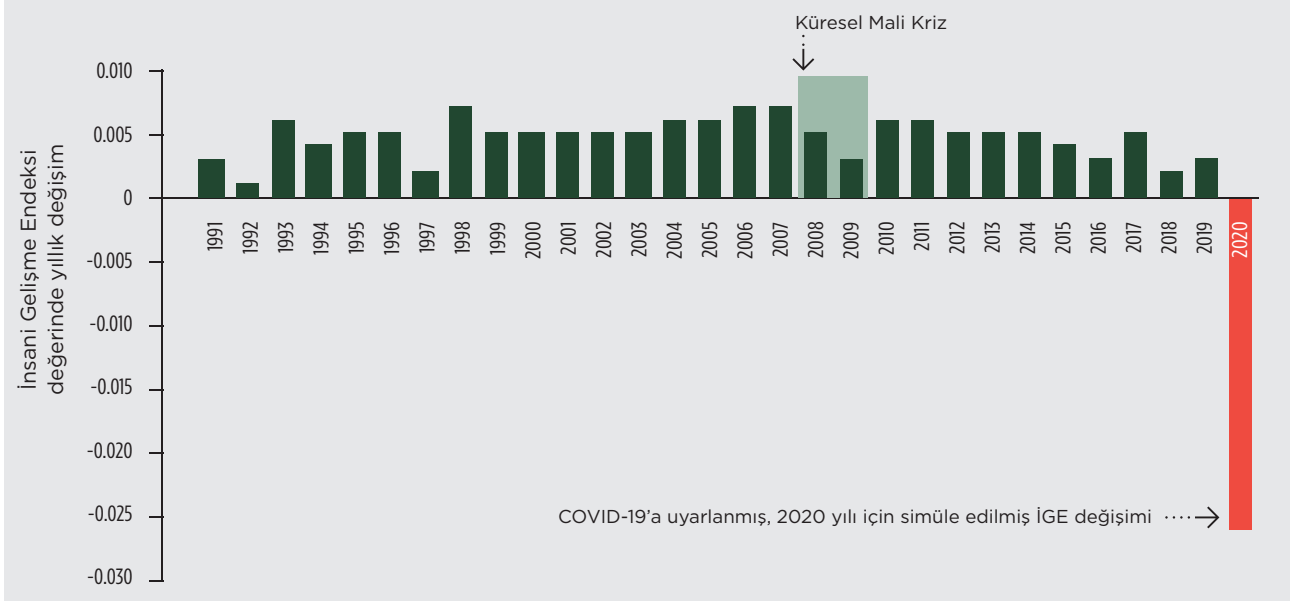
biri olan, 1 milyardan fazla insanın bir nesilde aşırı yoksulluktan kurtarılmış olmasını düşünün.<sup>19</sup> Ancak öte yandan, bir nesilde yaşanmış en büyük gerileme olan COVID-19 küresel salgınının 100 milyondan fazla insanı aşırı yoksulluğa itmesini de düşünün.<sup>20</sup> İnsani gelişme 2020 yılında büyük bir darbe almış olabilir (Şekil 4).<sup>21</sup> Her türlü yoksulluğun sona erdirilmesi -ve değişken dünyada sona erdirilmiş olarak kalması- önemli hedef olmaya devam ediyor ancak bu süreçte kimsenin geride bırakılmamasına yönelik sağlam adanmışlığın yanı sıra, hedefler sürekli yükseltiliyor, ki zaten öyle olmalı. İnsani gelişme, sürekli bir yolculuktur, bir varış noktası değil. İnsani gelişmenin ağırlık merkezi her zaman sadece temel ihtiyaçların karşılanmasından daha fazlası olmuştur. İnsanları, özgürlükleri genişletmeye dayanan, anlamlı bir yaşam için kendi yollarını belirleyecek ve izleyecek biçimde güçlendirmekle ilgilidir. İnsanları eylem nesnesi (etkilenen) olmaktan çok eylem öznesi (etkileyen) olarak düşünmeye davet ediyor; bu yılki raporun ana temalarından biri budur.

Antroposen'in apaçık görünen eşi benzeri görülmemiş zorluklarıyla yüzleşirken, altımızdaki zemin değişiyor. Bu kez, ileriye giden yol sadece insanların değer verdiği biçimde yaşamlarını sürdürme yetkinliklerini geliştirmek yani insanların mevcut seçeneklerini genişletmek ile ilgili değil. Ayrıca insani gelişmenin iki çok önemli boyutunu da -eylemlilik (karar vermeye katılma ve arzu ettiği seçimleri yapabilme yeteneği) ve değerler (en çok arzu edilen seçimler)- doğa ile etkileşimimize, gezegenimizi gözetme görevimize özen göstererek dikkate almalıyız.

**“İnsani gelişme, özgürlükleri genişletmeye dayanan, anlamlı bir yaşam için kendi yollarını belirleyecek ve izleyecek biçimde insanları güçlendirmekle ilgilidir.”**

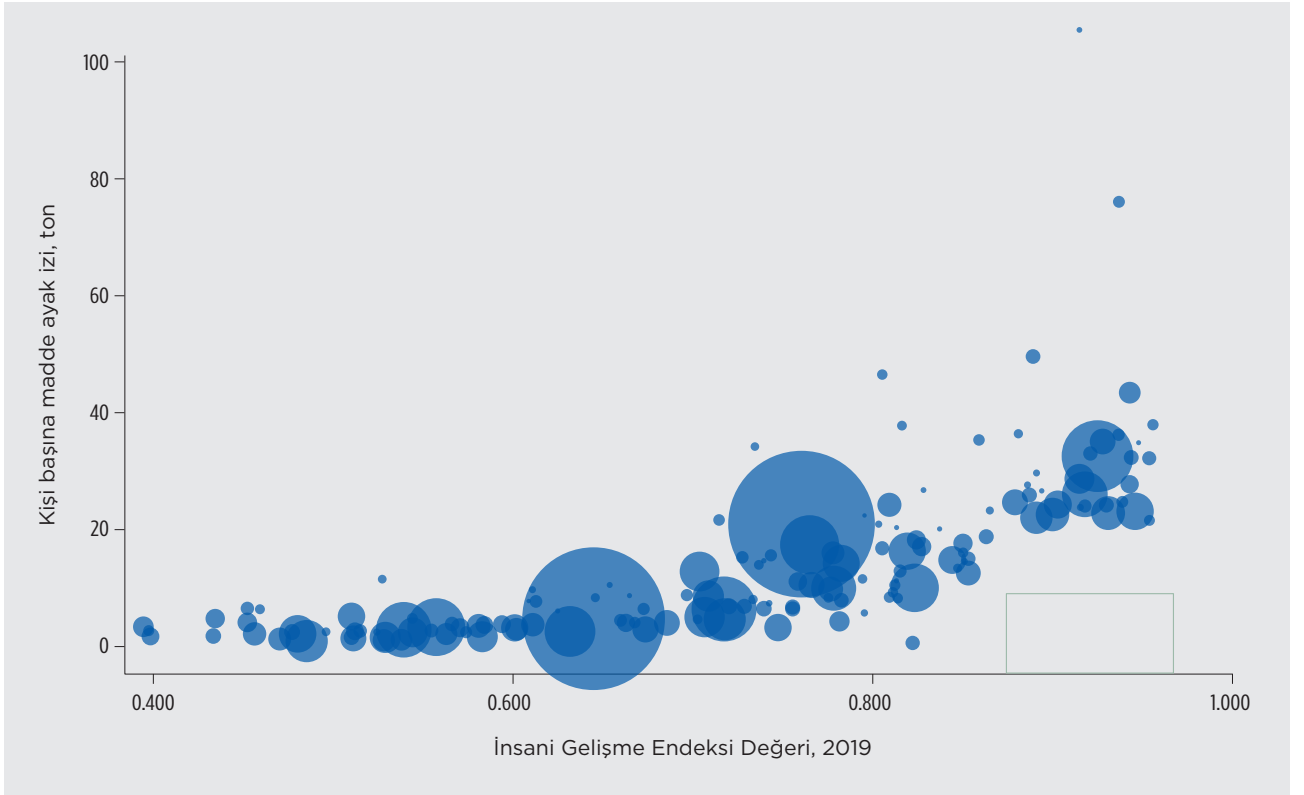
Üç ayaklı bir tabure gibi, Antroposen bağlamında insani gelişme üzerinde düşünüşümüzün içinde yetkinlikler, eylemlilik ve değerler birbirinden ayrılamaz. İnsanların yetkinliklerini genişletmenin, gezegenel baskıları kendiliğinden hafifleteceğini varsayamayız. İGE, aksini gösteren apaçık tarihsel kanıtlar sunuyor; en yüksek insani gelişme düzeyine sahip olan ülkeler gezegenin üzerinde daha büyük ölçekte daha fazla baskı oluşturuyor (Şekil 5).

**Şekil 4 COVID-19 küresel salgınının insani gelişme üzerinde yarattığı eşi benzeri görülmemiş şok**



**Kaynak:** UNDP 2020'deki Şekil 3'ün güncellenmiş hali.

**Şekil 5 Daha yüksek insani gelişmeye sahip ülkeler, gezegen üzerinde daha büyük ölçekte baskı yaratıyor**



**Not:** Madde ayak izi, bir ülkede mal ve hizmetlere yönelik yurtiçi nihai talebi karşılamak için yerli ve yabancı madde (biyokütle, fosil yakıtlar, metal ve metal dışı cevherler) çıkarım miktarını ölçer. Baloncuk büyüklüğü ülke nüfusu ile doğru orantılıdır. Sağ alt köşedeki yeşil dikdörtgen, Antroposen'de insani gelişme yolculuğu için, halen boş olan, hedeflenen alanı temsil etmektedir (bkz. Kutu 1).

**Kaynak:** İnsani Gelişme Raporu Ofisi, Birleşmiş Milletler Çevre Programı verilerine dayanarak.

Eylemliliği genişletmenin kendi başına, daha güçlendirilmiş insanların değişmez biçimde, bireysel veya topluca, tehlikeli gezegensel değişimi önlemeyi seçecekleri anlamına geleceğini de varsayamayız. Değerler, özellikle de nasıl yığıldıkları ve etkileşimde buldukları, güçlendirilmiş insanların yaşamlarıyla ilgili yaptığı seçimlere genel olarak yön göstermeye yardımcı olur. Değerler, iyi yaşamın ne demek olduğuna dair bireysel anlayışımızın temelini oluşturur. Ancak insanlar yeterli yetkinlik ve eylemlilik olmadan değerlerinin farkına varamazlar. Rapor, Antroposen’de yönümüzü bulmak için insanlığın eşitliği güçlendirerek, inovasyonu besleyerek ve doğayı gözetme duygusunu aşlayarak hareket etmesi için yetkinlik, eylemlilik ve değerleri geliştirebileceğini savunuyor.<sup>22</sup> Eğer bunlar, insanların kendileri için yarattıkları sürekli genişleyen seçenek kümelerinde daha ağır basarsa; eğer eşitlik, inovasyon ve gözeticilik, iyi yaşam tanımının merkezinde yer alırsa, işte o zaman, insani gelişme, gezegensel baskıların hafifletilmesiyle beraber gerçekleşebilir.<sup>23</sup>

Değerlerin bilinçli olarak ve oldukça hızlı biçimde değiş(tiril)ebileceğine ilişkin bolca kanıtımız var. Birçok ülkede tütün ile ilgili sosyal normlar, düzenlemeler ve davranışlardaki büyük değişimi düşünün.<sup>24</sup> Yakın zamana kadar tütün içmek dünyanın dört bir yanında çeşitli ülkelerde gıpta edilen bir kültürel konumda bulunuyordu. Geçtiğimiz on yıllarda sigara içmenin değeri çöplük düzeyine düşmüştür; yine de başta gelişmekte olan ülkelerde tütün kullanımındaki kalıntı eşitsizlikler olmak üzere, yapılması gereken epey iş vardır.<sup>25</sup> Dünya Sağlık Örgütü’nün şemsiyesinde müzakere edilen ilk uluslararası sağlık antlaşması münhasıran tütün kontrolüne özgülenmiştir: Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi. Dünya nüfusunun yüzde 90’dan fazlasını kapsayan 182 taraf ülkenin imzaladığı antlaşma, bilime dayalı halk sağlığı uzmanlığının sürdürülebilir ve etkili siyasi önderlik ile birleştirildiğinde küreselleşmiş bir soruna karşı nasıl harekete geçilebileceğinin kanıtıdır.<sup>26</sup>

“Eğer eşitlik, inovasyon ve gözeticilik iyi yaşam tanımının merkezinde yer alırsa, işte o zaman, insani gelişme, gezegensel baskıların hafifletilmesiyle beraber gerçekleşebilir.”

Çevresel değerlerde de benzer değişimler yaşandı. Rachel Carson’ın *Silent Spring* adlı eserini ele alalım;

kökleri yüzyıllar öncesine dayanan modern çevre hareketinin doğuşunu simgeleyen dönüm noktası kabul edilir.<sup>27</sup> Dağılım kaygıları da çevresel adalet hareketiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Her ikisi de eş benzeri görülmemiş biçim ve ölçeklerde, çoğunlukla ötekileştirilmiş grupları orantısız biçimde etkileyen, hava ve su kirliliği gibi yeni gerçekliklere karşı oluşan, hiç de küçük olmayan pratik tepkilerin birer parçasıdır. Her ikisi de çevreyi gözetme, sosyal adalet ve nesiller arası sorumluluklar için alan yaratarak, sürdürülebilir kalkınma çağının temellerini atarak iyi yaşamı nelerin oluşturduğu fikrini genişletmiştir. Ve ikisi de başlangıçta, gezegensel zorlukların çözümlenmesi için yaratılmamış olsalar da, bu zorluklarla mücadele için evrilmeye devam etmelidir.

Şimdi Antroposen bağlamında, insanlar ve gezegen arasındaki keskin farklılıkları yok etmek son derece önemlidir. Yerküre sistemi yaklaşımları, gittikçe artan biçimde bizim sosyo-ekolojik sistemler biçiminde birbirimize bağlı olduğumuzu gösteriyor; bu düşünce, Antroposen kavramı açısından çok önemlidir.<sup>28</sup> İnsani gelişme bu düşünce biçimiyle uyum içindedir. Bu her zaman ayırıştırıcı bariyerleri yıkmak ve bağlantılar kurmakla ilgilidir. İnsan olanaklarına odaklanan bir gelişme yaklaşımı başka nasıl olabilir ki? Her birimiz kendi sosyal, ekonomik ve çevresel alanlarımıza girip çıkıyoruz. Herhangi bir günde, bir çiftçi anne ve eş rollerini oynayabilir, yakacak odun toplayabilir ve su getirebilir, hava durumu ve bitkilere zarar veren böcekler konusunda endişelenebilir, pazarda pazarlık yapabilir, ilaç ve ders kitapları alabilir. İnsanlar, yer ve çevre sadece kırsal bağlamda birbirlerine bağlı değildir. Kentlerde yaşayanlar da çevreleriyle gıda, su, hava kalitesi, dinlenme, akıl ve beden sağlığı için genellikle daha büyük veya daha çeşitli ölçeklerde etkileşimdedir. İşte bu, insani gelişme yaklaşımının, disiplinler ve sektörel prangalardan kurtulmasını sağlayan, sektörler göre düzenlenmiş kurumsal yapılardan ziyade, herhangi bir bireyin deneyimlerine odaklanan mercektir. Gelişmenin, bizim gözlerimizle gördüğümüz biçimde olmasını hedefliyor.

Ve gittikçe daha fazlasına şahit olduğumuz sistem düzeyindeki krizler endişe verici düzeydedir (Bölüm 2). Sorunları sosyal ve ekolojik alanlarda yalıtık, neredeyse bağımsız noktalar gibi çözüme lüksümüz artık yok, gerçi eskiden de yoktu. Artık sorunlar, bir bütün olarak kırmızı alarm veren birbirine bağımlı sosyo-ekolojik ağdaki düğüm noktalarıdır.<sup>29</sup> Biz, özellikle de belirli

bir zaman diliminde yalnız bir parçası baskı altında iken, sistemin dayanıklılığını kanıksadık.<sup>30</sup> Dünyayı birleştiren baskın üretim ve tüketim modellerimizin homojenleştirici etkisi, dayanıklılık için çok önemli olan biyolojikten kültürel her türlü çeşitliliği aşındırıyor.<sup>31</sup> Çeşitlilik artıklığı artırır; artıklık işletmeler için yararlı olmayabilir ancak insanlar ve uluslar arasındaki bağlar yoluyla hareket eden şoklar karşısında sistem dayanıklılığı için yararlıdır.<sup>32</sup>

“Şimdi Antroposen bağlamında, insanlar ve gezegen arasındaki keskin farklılıkları yok etmek son derece önemlidir.”

On yıldan kısa bir süre içinde, küresel mali kriz, iklim krizi, eşitsizlik krizi ve COVID-19 krizi sistemin dayanıklılığının çökmeye başladığını gösteriyor. Darbe yumuşatıcı sistemler, tolerans sınırına dayanmış durumdadır. Bir zamanlar esnek olan bağlantılar kırılabilir hale gelebilir, böylece bükülmek yerine kırılmaya daha yatkın hale gelerek Yerküre sistemini daha da istikrarsızlaştırabilir.<sup>33</sup> Bunun sonucu ise, ekonomik, çevresel veya virütik sorunların, ulus devletlerin gözenekli sınırlarından kolayca geçerek ve insanları gezegenden ayırdığı sanılan hayali duvarlardan atlayarak daha kolay bulaşıcı hale gelmesidir.

Aynı tas aynı hamam da işe yaramaz. Aynı önerme, günümüzün zorluklarına karşılık vermek için sürekli olarak yenilenmesi gereken insani gelişme kavramı için de geçerlidir. Bu durum, günümüzün birçok zorluğu bakımından hayati önem taşıyan temel ilkeleri bir kenara bırakmakla ilgili değil, daha ziyade çalkantılı yeni jeolojik çağda yönümüzü bulmamıza yardımcı olmak için bunlardan yararlanmakla ilgilidir. İnsani gelişmenin insanların değer verdiği yaşamlar sürmesi hedefi, her zamanki kadar önemli. Bu hedefin içinde açmazımızı yönetme potansiyeli yatıyor; bunun başka hiçbir nedeni olmasa dahi, tek başına, aynı tas aynı hamam demek, gelecek nesiller de dahil insanlar için, yaşamlarında gittikçe genişlemek yerine daralan seçim kümeleriyle karşı karşıya kalacaklar anlamına geliyor olması yeterlidir.

Gezegensel baskıları hafifletmek, gezegendeki ve elbette biyosfer içindeki tüm yaşamın, örneğin soluduğumuz hava gibi kanıksadığımız birçok şeyi nasıl desteklediğini anlamak anlamına geliyor. Bu durum, tükenen değil kendini yenileyen bir biyosferin önemini apaçık ortaya koyuyor. Aynı zamanda toplumların enerji ve maddeleri nasıl kullandığını anlamak anlamına da

geliyor. Enerji kaynakları ne ölçüde yenilenebilir, örneğin güneşten yenilenmek gibi? Maddelerin ne kadarı, atık ve kirlilik olarak dönüşüm dışı kalmak yerine, geri dönüştürülüyor? Atmosferde biriken karbondioksit ve okyanuslarda biriken plastikler, fosil yakıtlara ve açık madde döngülerine olan bağımlılığımızın getirdiği riskleri gösteren birçok örnekten sadece ikisidir. Biyoçeşitlilik kaybı da böyle örneklerden biridir; sıklıkla kültürel ve dil çeşitliliği kaybını da beraberinde getirir, toplumları kültürel olarak yoksullaştırır.<sup>34</sup>

Yerküre daha önce de istikrarsızlık dönemlerinden geçti ve yeni hallere evrildi. Gezegensel süreçler normalde türümüzün zaman ölçeğini aşan yüz bin yıl, milyon yıl birimlerinde gerçekleşir. Bizim için “kadim” bin yıl birimiyle ölçülüyor; insanlığın kayıtlı tarihi, jeolojik zamanın devasallığı karşısında minnacık bir noktadan ibarettir. Sorunları daha da karmaşıklaştıran şey ise, iklimin içsel istikrarsızlığıdır. Holosen, görünüşte istikrarlı olsa da, soğuk buzul çağları ile daha sıcak çağlar arasında salınımların gittikçe daha derin ve güçlü hale geldiği, değişen bir iklim rejiminde sadece sıcak bir andır. Yerkürenin iklimi ani değişimlerle tanımlanıyorsa, sera gazı emisyonları ve diğer insan kaynaklı madde döngülerindeki gezegensel altüst oluşlar bu ateşi körüklüyor ve mevcut istikrarsızlıkların üstüne yenilerini ekliyor.

Rapor, gezegensel baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişleten eşit bir dönüşüm çağrısında bulunuyor. Önerilerini, aktörler çevresinde değil, sosyal normlar ve değerler, teşvikler ve düzenlemeler, doğa temelli insani gelişme gibi değişim mekanizmaları çevresinde düzenliyor. Her değişim mekanizması hükümetler, mali piyasalar, siyasi ve sivil toplum liderleri ve her birimiz için birden çok rol biçiyor. Rapor, insanları ve ağaçları karşı karşıya getirmek veya bazen aksadıkları için pazarları ortadan kaldırmakla ilgili değildir. Bunun yerine norm ve değerleri, teşvik ve düzenlemeleri, doğanın kendisini kullanarak farklı yaklaşımların nasıl gezegensel baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişletmek için bir araya getirilebileceğini görmekle ilgilidir.

Sistemler ve karmaşıklık düşünüşü sosyal normlar için de aynı biçimde geçerlidir; bu normlar toplumda üretilir ve pekiştirilir, çocukların okulda ne öğrendiğinden, insanların internette ne yaptığının, liderlerin neler söylediği ve hangi politikaları yasalaştırdığına kadar birçok şeyi kapsar. Normlar istikrarlı ve dayanıklıdır ancak kritik noktalarda bazen arzu edilen, bazen edilmeyen yeni hallere doğru itilebilirler, ve itilmişler-

dir de. Olumlu geribildirim döngüleri değişimi hızlandırabilir; yeni normatif halleri istikrarlı hale getirebilir, hatta tütün normları örneğinde gördüğümüz gibi bunu oldukça hızlı yapabilir. Öte yandan, tersine döndürme de tabii ki mümkündür. Belirsiz oldukları kadar güçlü olan normlar nasıl değişir? Politika belirleyici ve sıradan vatandaşların kullanabileceği ne tür kaldıraçlar ve mekanizmalar vardır? Bu soru, raporun 4. bölümünde inceleniyor. İlk adım, insanların kullanabilecekleri seçenekleri genişletmektir. Seçenekleri genişletmek, örneğin yenilenebilir enerji kaynakları ve çok modlu taşımacılık ağları, insanların değerlerinin farkına varmalarına yardım etmekle uyumludur. Aynı zamanda iyi işleyen rekabetçi pazarlarla da uyumludur.

“Rapor, gezegensel baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişleten eşit bir dönüşüm çağrısında bulunuyor.”

Aynı zamanda, kriz anları, sistemleri kritik değişim eşiklerine yaklaştırır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'ndan biri olan evrensel sağlık güvencesinin sağlanması yönünde ilerlerken birçok ülkenin yaşadıklarını düşünün. Yakın zaman önce yapılan bir analize göre, farklı gelir düzeylerinde olan 49 ülkenin çoğu, sosyal istikrarsızlık dönemlerinden toparlanmalar da dahil olmak üzere, statükonun altüst olması sonucunda evrensel sağlık güvencesine geçmiştir.<sup>35</sup> Ayrıca, hem teşvik hem de olumlu geribildirim etkilerine örnek olarak, ülkelerin evrensel sağlık güvencesine geçişleri genellikle komşular ve eş düzeydeki akranlar geçtiyse daha kolay olmuştur. Şu anda yaşadığımız üst üste binen krizler ve en acil müdahale gerektiren COVID-19 küresel salgını, toplumlara normları yeniden değerlendirme ve politika belirleyicilere gezegensel baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişleten daha sağlıklı, daha yeşil, daha eşit geleceklere yatırım yapan sosyal ve ekonomik iyileştirmelere yönelik hızlı adımlar atma şansı sunuyor.

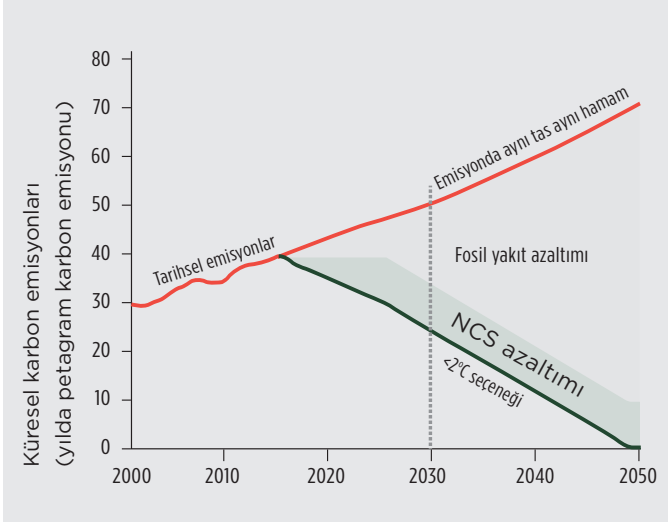
Bugün neredeyse dünya nüfusunun yüzde 80'i gezegeni korumanın önemli olduğuna inanıyor. Ancak sadece yarısı gezegeni kurtarmak için somut eylemde bulunabileceğini söylüyor. İnsanların değerleri ile davranışları arasında fark var (bkz. Bölüm 4). Bu farkın kapatılmasına, insanların güçlendirilmesine yardım etmek için, rapor ayrıca, teşvik ve düzenlemelerin insanların kendi değerlerine göre eyleme geçmesini önleyebileceği veya destekleyebileceği biçimleri inceliyor (Bölüm 5). Fosil yakıt sübvansiyonlarından

karbon fiyatlandırmasına kadar teşvikler -veya teşvik olmaması- tüketim, üretim, yatırım örüntülerini, gezegensel ve sosyal dengesizliklere yol açan diğer seçimleri açıklıyor. Yıllık 5 trilyon ABD Dolarının üzerinde doğrudan ve dolaylı maliyete neden olan fosil yakıt sübvansiyonlarını ele alalım. Bu sübvansiyonların kaldırılması, karbon emisyonlarında yüzde 28 düşüş sağlayabilirdi ve fosil yakıtların yarattığı hava kirliliği nedeniyle ölümleri yüzde 46 azaltabilirdi.<sup>36</sup>

Rapor, teşvik ve düzenlemelerin gezegensel baskıları hafifletebilecek ve toplumları Antroposen'de insani gelişmeyi ilerletmek için gerekli olan dönüştürücü değişimlere doğru hareket ettirebilecek yolları nasıl oluşturabileceğini belgeliyor. Teşviklerin şekillendirdiği üç alanı değerlendiriyor. Birincisi, finans kuruluşlarındaki teşviklerin ve onları denetleyen düzenleyici makamların yer aldığı finans alanıdır. İkincisi nadiren sosyal ve çevresel maliyetleri kapsayan ve dolayısıyla davranışları bozan fiyatlardır. Üçüncüsü ise, uluslararası düzeydekiler de dahil olmak üzere, toplu eylem için teşviklerdir.

Doğa temelli insani gelişme Antroposen'in üç temel zorluğuyla baş etmeye yardımcı oluyor: İklim değişikliği etkilerini azaltmak ve uyum sağlamak, biyo-çeşitliliği korumak ve herkes için insan esenliğini güvence altına almak. Doğa temelli insani gelişme, insani gelişmeyi, sosyal ve ekonomik sistemler dahil olmak üzere ekosistemler ve biyosfere yerleştirmekle, insan eylemliliğini merkeze alan doğa temelli çözümlere sistematik bir yaklaşım oluşturmakla ilgilidir. İklim değişikliği etkilerinin ve afet riskinin azaltılmasından gıda güvenliğini iyileştirmeye ve su temini ve kalitesini artırmaya kadar birçok faydayı içeren devasa potansiyel mevcut. Küresel ormanlar, sulak alanlar, çayırlar ve tarımsal alanlara yönelik 20 maliyet-etkin önlemden oluşan çözüm kümesi, 2030'a kadar küresel ısınmayı sanayileşme öncesi dönemin 2°C altında tutmak için gereken yüzde 37 azaltımı ve 2050'ye kadar gereken azaltımın yüzde 20'sini sağlayabilir (Şekil 6).<sup>37</sup> Bu azaltım potansiyelinin yaklaşık üçte ikisi (toplam azaltım ihtiyacının yaklaşık dörtte birine eşdeğer) ormanlara ilişkin yöntemlere, özellikle de yeniden ormanlaştırmaya bağlıdır. Amazon'daki yerli halkların ormanları korumak için yaptıkları eylemler yoluyla iklim değişikliğini azaltmaya yaptıkları kişi başına katkı, küresel gelir dağılımında en tepedeki yüzde 1'in yaptığı emisyonu eşdeğer düzeydedir (bkz. Bölüm 6).

## Şekil 6 Doğa temelli 20 çözüm küresel ısınmayı sınırlandıracak azaltımın çoğunu sağlayabilir



Kaynak: Griscom vd. 2017.

“Doğa temelli çözümler” tabiri çözüm odaklı dil sakıncasını içerse de, o türden değil. Aksine, doğa temelli çözümler veya yaklaşımlar sıklıkla, sağlıklı ekosistemlerin hem insanlar hem de gezegen için fayda ve değerlerini tanıyan sosyo-ekolojik sistem bakış açılarına dayanıyor. Yine de faydalarının karmaşıklığı ve çok boyutluluğu, bunları kural yerine istisna yapıyor. Faydalarının uygun biçimde ayrıştırılması ve bunların tarım, çevre, ulaşım ve altyapı, kalkınma, turizm, sağlık, maliye gibi birçok bakanlığın arasında dağılmışken geleneksel ekonomik ölçüler kullanılarak açıklanması zordur. Bu durumda sorun, doğa temelli çözümlerde değil, yaygın ölçülerimiz ve yönetim modellerimizin yetersizliğinde ve çözümlerin uygulanmasında insan eylemliliğini tanımayışımızdadır. Bütünleşik düşünce ve politika belirleme, Antroposen’de başarılı olabilmemiz için ülkeler ve insanlar için norm haline gelmelidir.

Rapor, Antroposen’de insani gelişmenin bütün toplum tarafından yanıtlar gerektirmesi nedeniyle, belirli aktörlerden ziyade eylem mekanizmalarına odaklanıyor. Öyle ki, aktörlerin bir kısmı -hükümetler ve özellikle de ulusal hükümetler- son derece önemli bir liderlik rolü oynuyor. İster karbon fiyatlandırması düzenlemesi getirmek isterse bunu uygulamak olsun, ötekileştiren ve söz hakkında yoksun bırakan kanunları kaldırmak olsun, ya da politika ve kurumsal çerçeveleri kurmak biçiminde olsun, bunları kamu yatırımlarıyla

ve devam eden geniş paylaşımlı inovasyonu teşvik yoluyla destekleyerek, karşı karşıya olduğumuz ortak zorluklara yönelik toplum eylemini organize etmek için resmi güç ve yetkiye yalnız hükümetler sahiptir. Güç, sorumluluk ve hesap verebilirlik ile yakın ilişki içindedir.

Ancak hükümetler tek başlarına buna girişemezler. Antroposen’in zorlukları teknolojik çözümler veya beyaz atlı şövalyeler için fazla karmaşıktır. Aşağıdan yukarıya sosyal mobilizasyon olanağını ve bunun önemini de göz ardı edemeyiz. Bireyler, toplumlar ve toplumsal hareketler hükümet eylemini talep eder, baskı yapar ve destekler. Ancak eğer hükümet liderliği ve eylemi kendi başlarına yeterli olamazsa, kesinlikle gereklidirler. Bizzat yaparak örnek olmak yoluyla liderlik etmek önemlidir. Hükümetler fosil yakıtları sübvanses ettiklerinde bariz ekonomik ve çevresel sonuçların ötesinde güçlü işaretler gönderiyor. Aynı zamanda değerlerle ilgili güçlü bir mesaj da veriyorlar. Yakın geçmişte örneğin Şili, Çin, Japonya ve Kore Cumhuriyeti gibi birçok ülke, karbon nötrlüğü için cesur taahhütler ilan ederek aksi yönde güçlü mesajlar verdi.<sup>38</sup> Avrupa Birliği de aynı şeyi yaptı.<sup>39</sup> Daha fazla hükümet taahhüdü ve bunun yanı sıra, çevre, sosyal ve yönetsel etkileri önemseyen iş uygulamalarına ve sürdürülebilir yatırımlara yönelik yenilenen bir ilgiyle özel sektör taahhütleri (Bölüm 5, ve bunların eylemlerle desteklenmesi, Antroposen’de insani gelişmeyi ilerletmek için gerekli olan normatif değişimleri kolaylaştırabilir.

Gelişme dinamikler; öncelikler ve değerler değişir. Bu nedenle ölçüler de değişmelidir. İnsani gelişme ölçüm araçlarının sürekli evrilmesinin nedeni de budur. Son on yılda, yeni gösterge panoları ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadının güçlenmesini ölçmeye adanmış kompozit endeksler oluşturuldu. 2010 Raporu’ndan itibaren kullanılan Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE ülkelerin kendi içinde insani gelişmenin dağılımını açıklıyor. Daha sonra, ilgimizi geleneksel gelir temelli yoksulluk ölçümlerinden daha bütüncül bir yaşanan yoksulluk resmine kaydıracak küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi ortaya konuldu.

İGE bir dizi temel yetkinliğin ölçülmesi için kullanışlı olmaya devam ediyor; ancak, artık her şeyi ifade eden tek bir göstergenin ötesine geçtik. Aslında, İGE hiçbir zaman insani gelişmenin tümünü yansıttığı iddiasını taşımamıştır. Yüz yüze olduğumuz zorluklar ve önümüzdeki olanaklar her zaman tek bir ölçüden

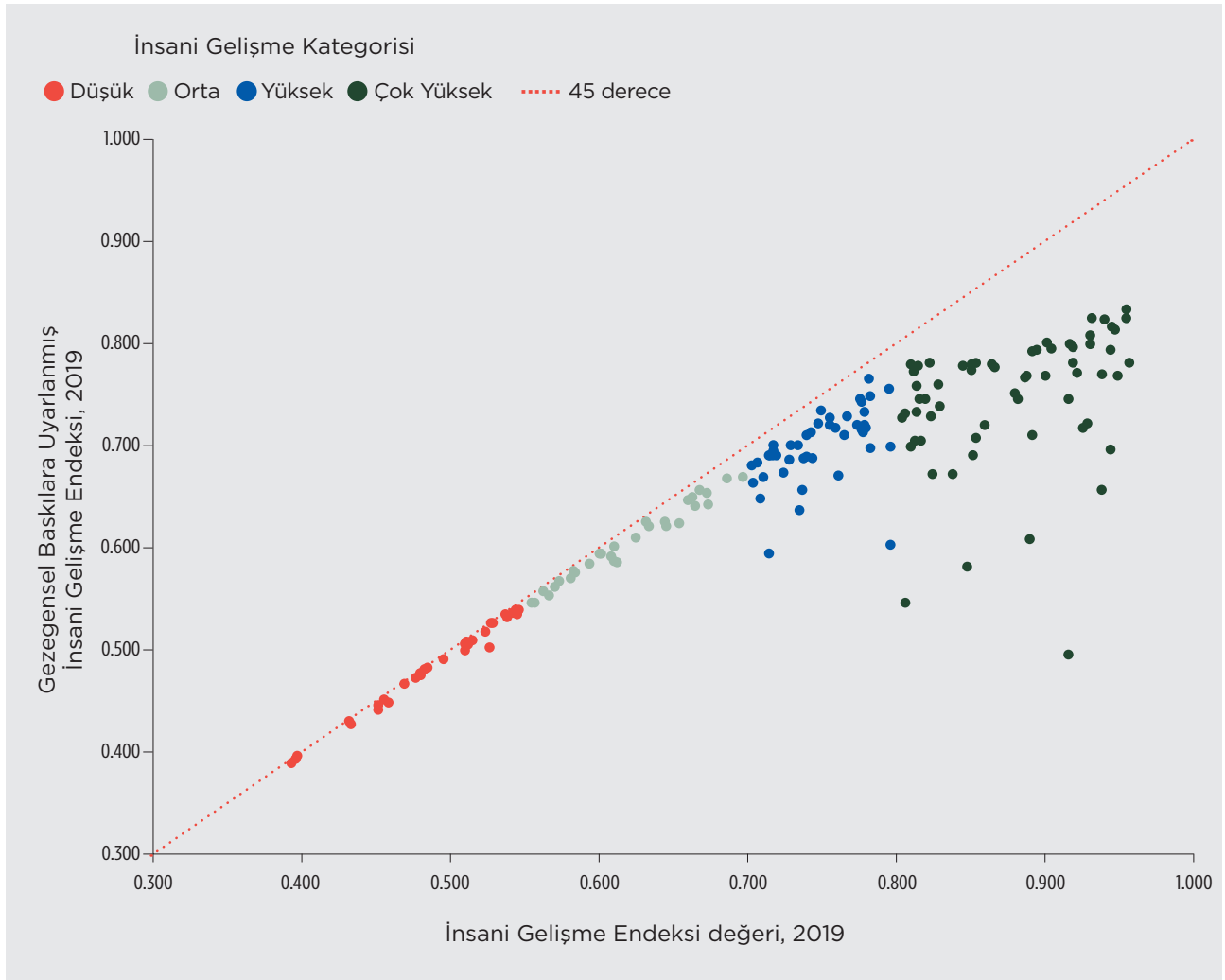
veya ne kadar iyi olursa olsun birkaç ölçünün tek başına yansıtılabileceğinden daha karmaşık, çok daha çok boyutlu ve birbiriyle bağlantılıdır. Karmaşıklık daha çok sayıda merceğe gerektiriyor. Yeni ölçüler bunların oluşturulmasına yardımcı olur.

“Rapor, gezegensel baskılar için İnsani Gelişme Endeksi’ni uyarlayarak, endeksi yeni jeolojik çağa taşıyor.”

Rapor, yeni ölçüler aracılığıyla neyi araştırıyor? Bunların arasında yeni nesil gösterge panoları ve karbonun sosyal maliyetini veya doğal zenginliği hesaba katmak için İGE’nin gelir bileşenlerini uyarlayan ölçüler bulunuyor. Bunlar, ülkeler hakkında normatif

yargıda bulunmayı hedeflemiyor. Bunun yerine, tüm diğer insani gelişme ölçülerinde olduğu gibi, ülkelerin genel olarak zaman içindeki gelişmelerini anlamalarına, diğer ülkelerin deneyimlerinden ders çıkarmalarına ve insanların gezegenle etkileşimini dikkate alırken insani gelişmeyi ilerletme hedeflerini daha da yükseltmelerine yardımcı olur. Aynı zamanda insanların ve sivil toplum kuruluşlarının ülkelerini verdikleri taahhütlerden sorumlu tutmalarına yardımcı olur. Kompozit ölçüler özellikle de küresel düzeyde, doğası gereği ulusal ve yerel karmaşıklıkları yansıtamaz; yine de, bu tür ölçüler geniş, üst düzey ve yön verici yaklaşımlar sunuyor. En iyi ihtimalle, her toplumda olmak zorunda olan diyalog ve politika belirlemenin temel ayrıntılarının yerini alamaz ancak katkıda bulunabilirler.

### Şekil 7 İnsani gelişme düzeyi yükseldikçe, Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi’nin standart İnsani Gelişme Endeksi’ne yaptığı uyarlama büyüyor



Kaynak: İnsani Gelişme Raporu Ofisi

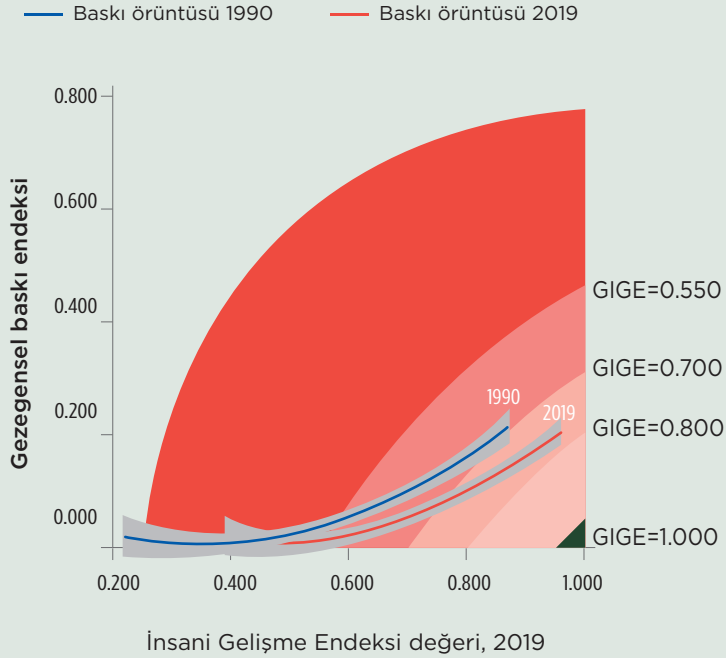


## Kutu 1. Gezegenel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi: Antroposen’de yön gösteren işaretler

GİGE, gezegenel baskıları hafifletirken insani gelişmeye doğru kılavuzluk eden bir ölçü sunuyor; insani gelişme gezegenel baskı göstergeleriyle karşılaştırıldığında bugün “boş köşe”ye denk gelen bir birleşimi temsil ediyor (Şekil 5’teki yeşil dikdörtgen).<sup>1</sup> Aşağıdaki şekilde, yatay eksen İGE değeridir; dikey eksen ise gezegen üzerindeki baskı endeksidir.<sup>2</sup> Taralı alanın çizgileri, İGE ve gezegenel baskı endeksinin farklı birleşimlerinin sonucu olan, sabit GİGE değerlerini göstermektedir. Bu çizgiler sağ alt köşeye gittikçe GİGE değerleri artmaktadır; bu, gezegenel baskılar azalıyor ve yetkinlikler artıyor anlamına gelmektedir. Yeşil boyalı köşe, bugün “boş” alan olan, Antroposen’de insani gelişme yolculuğunun arzu edilen varış noktasına karşılık gelmektedir. Tüm ülkeler için iki endeksteki ortalama performansı gösteren o 1990 ile 2019 arasında o köşeye doğru ilerlemiştir.<sup>3</sup> Ancak ilerleme çok yavaş ve düşük düzeyde olmuştur. Daha fazla ilerleme için tüm ülkelerin hızla ve büyük ölçüde sağ alt köşeye kayması gerekir. GİGE ve İGE, Antroposen’de hepimizi gezegenel baskıları hafifletirken insani gelişmeyi ilerletecek yöne doğru götüren insani gelişme yolculuğuna yönelik seçimleri değerlendirmemize ve daha önemlisi bu seçimlere karar vermemize yardımcı olabilir.

### Dünya, gezegenel baskıları azaltarak insani gelişmeyi sağlamaya doğru çok yavaş ilerliyor.

Verimlilikteki iyileşmeler: 1990 ile 2019 karşılaştırması



**Not:** 1990 ve 2019 için kesitsel baskı örüntüleri polinomsal regresyon modeli kullanarak hesaplanmıştır. Taralı alanlar güven aralığını göstermektedir.

**Kaynak:** İnsani Gelişme Raporu Ofisi

#### Notlar

1. Benzer analizler için bkz. Lin vd. 2018. Gelişimde arzu edilen alanın görüntüsü olarak, Fajnzylber 1990'daki “casillero vacio” [boş dolap] fikrini de anımsatıyor.
2. GİGE'yi elde etmek için: 1 eksi gezegenel baskılar için uyarılma faktörünün İGE ile çarpımı.
3. Bu örüntüye ilişkin içgörüler için Marina Fischer-Kowalski'ye teşekkür ederiz.

Rapor, gezegensel baskılar bakımından İGE'yi uyarlıyor. Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İGE (GİGE), raporda ele alınan karmaşık sistem düzeyindeki dinamiklerin bir kısmını dikkate alırken özgün İGE'nin sadelik ve açıklığını koruyor. Temel gezegensel baskıları dikkate alarak İGE'yi yeni jeolojik çağa taşıyor.

“Ülkelerin gezegensel baskıları azaltırken yetkinlik temelli insani gelişmeyi genişletmesi için birçok olanağı vardır. Eylemlilik ve değerler de işin içine katıldığında, bu baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişletme olanakları daha da artıyor.”

GİGE, standart İGE'yi, ülkenin kişi başına karbondioksit emisyonu ve madde ayak izine göre uyarlıyor. İnsani gelişme yelpazesinin altlarında kalan ülkeler için, uyarılmanın etkisi genelde küçüktür. İnsani gelişmede yüksek veya çok yüksek olan ülkeler için etki, gelişme planlarının gezegene etkisinin çeşitli yollarını yansıtacak biçimde gittikçe büyüyor (Şekil 7 ve Kutu 1).

İyi haber, ülkelerin gezegensel baskıları azaltırken insani gelişmenin yetkinlik temelli, geleneksel kav-

ramlarını sürdürmek ve hatta genişletmek için birçok seçeneği ve olanağı olmasıdır. Rapor'un gösterdiği gibi eylemlilik ve değerler de işin içine katıldığında, bu baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişletme olanakları daha da artıyor.

Albert Camus muhteşem savaş sonrası romanı *Veiba*'da şöyle diyor: “Herkesin kendi içinde bir vebasası var çünkü kimsenin buna karşı bağıışıklığı yok.”<sup>40</sup> Bugün yazmış olsaydı, COVID-19 veya iklim değışikliği hakkında yorum yapıyor olabilirdi; gerçi biz elbette, herkesin etkilendiğini ancak eşit biçimde etkilenmediğini biliyoruz. 70 yıl öncesiyle karşılaştırıldığında bugün insanlık için risk ne yazık ki daha büyük olsa da, umutlu olmak için hala neden var, artık salgınların veya gelişmenin pasif kurbanları olmak zorunda değiliz. Kaderin tahtını artık seçim gasp etti; ve bu seçim de, seçebilme gücüne dayanıyor. Antroposen -insan çağı- dediğimiz bu cesur yeni jeolojik çağda, türümüzde ve sadece bizim türümüzde dünyamızı yeniden hayal edip kurma, adalet ve sürdürülebilirliği seçme gücü var. *2020 İnsani Gelişme Raporu*, üst üste binen küresel krizlerle dolu fırtınalı bir yılın sonunda, bize yol gösteriyor.

## Notlar

- 1 Berger 2020; Carroll vd. 2018; Cheng vd. 2007; Johnson vd. 2020; Morse vd. 2012.
- 2 Dolce 2020; Guzman 2020; Lam 2020; Norman 2020.
- 3 Bloch 2020; Guy 2020; Mega 2020; Witz 2020.
- 4 Diaz vd. 2019a. Ayrıca bkz. Diaz vd. 2019b.
- 5 Kolbert 2014'te tartışıldığı gibi. Ayrıca bkz. Ceballos, Ehrlich ve Raven 2020 ve Torres-Romero vd. 2020.
- 6 Sosyal dengesizlikler, insan kesimleri arasında olanak, varlık ve gücün dağılımındaki asimetriyi kasteder. "Denge" tabiri ise Yerküre sisteminin zaman içinde birçok halden geçtiği, gezegenimiz ve alt sistemlerinin (Yerküre üzerindeki tüm yaşamı içine alan biyosfer de dahil olmak üzere) dinamik ve sürekli değişken olduğunu kabul ederek kullanılır. Bu nedenle "doğanın dengesi" kavramını ifade etmeyi veya daha arzu edilir eski bir denge durumuna dönmeyi amaçlıyor şeklinde düşünülmemelidir. İnsanlar dahil olmak üzere Yerküre'deki yaşam bakımından tehlikeli gezegensel değişimleri belirtecek bir kısaltma olarak kullanılır. Stockholm Resilience Centre [Stockholm Dayanıklılık Merkezi]'nden Victor Galaz ve Maryland Üniversitesi'nden Erle C. Ellis'e bu kavram ve terminolojiyi açığa kavuşturdukları için teşekkür ederiz.
- 7 UNDP 2019.
- 8 Carleton vd. 2020.
- 9 Eşitlik ile sürdürülebilirlik arasındaki etkileşim için bkz. Leach vd. 2018.
- 10 Hyde 2020.
- 11 Ayrıca bkz. 2019 İnsani Gelişme Raporu'ndaki (UNDP 2019) eşitsizliklerin iklim değişikliğiyle mücadele eylemlerini nasıl zorlaştırdığına ilişkin tartışma.
- 12 Antroposen'i simgeleyen özelliklerden birine örnek olarak, 2020 yılının sonuna kadar insan faaliyetlerinin küresel madde çıktısı (ki yakın geçmişte her 20 yılda bir ikiye katlanmıştır), tarihte ilk kez doğal biyokütleyi aşacaktır (Elhacham vd., 2020). Raporun 2. Bölümündeki tartışmaya bakınız. Antroposen kavramının ilk kurgulanışı için bkz. Steffen, Crutzen ve McNeill 2007. İlk öneri Crutzen ve Stoermer 2000 tarafından ortaya atılmıştır; daha sonra Crutzen 2002; Steffen vd. 2016; Zalasiewicz vd. 2008 ise yeni bir jeolojik çağ olasılığını gündeme getirmiştir. Zalasiewicz daha sonra Antroposen Çalışma Grubu'na başkanlık etmiş; bu grup, Antroposen ibaresini, 20. yüzyıl ortalarında başlayan yeni bir jeolojik çağ olarak, Ağustos 2016'da International Union of Geological Sciences [Uluslararası Jeolojik Bilimler Birliği]'ne resmen ve geçici olarak önermiştir. Grup daha sonra Mayıs 2019'da bu önerileri, bağlayıcı oylamayla kabul etmiştir (<http://quaternary.stratigraphy.org/working-groups/anthropocene/>). Yakın zaman önce yapılan bir inceleme için bkz. Ellis 2018a.
- 13 IEP 2020.
- 14 Ve, değerlerimiz ve bakış açılarımız farklıyken, daha iyi geleceğe nasıl birlikte yürüyeceğiz. Bkz. Ellis 2018b, 2019a.
- 15 Bu gözlem, raporun 4. bölümünde tartışılan toplumsal çöküş söylemi bağlamında da önemlidir. Bkz. Buzer ve Endfield 2012.
- 16 UNDP 2019.
- 17 Steffen vd. 2015.
- 18 UNDP 2019.
- 19 Birleşmiş Milletler 2020.
- 20 Dünya Bankası 2020. Ayrıca ülkeler, Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nde 9 yıllık ilerlemeye eşdeğer bir kayba uğrayabilirler (UNDP ve OPHI 2020).
- 21 UNDP 2020.
- 22 Amartya Sen (Sen 2013 s.7), Antroposen'in zorluklarıyla yüzleşirken insanları eylem nesnesi (etkilenen) değil eylem öznesi (etkileyen) olarak görmeye başlamamızın önemini vurgulamıştır: "Sürdürülemezliğin ikilemi belki çıkmamız olabilir, ancak bunu çözme görevi de bizim. Sorunun mahiyeti, bütün anlamı, çözüm yolları ve araçlarının hepsi bize, bir bütün olarak insanlığa düşüyor. Eğer üzerinde iş birliği ve bölücü olmayan adanmışlık gereken bir konu varsa, tam da budur. Ancak bunu mümkün ve etkili yapmak istiyorsak, insanlığı çıkarları gözetilmesi gereken eylem nesnelere (etkilenenler) olarak değil, bir şeyleri hem bireysel olarak hem de hep birlikte değiştirebilecek eylem özneleri (etkileyenler) olarak görmeliyiz."
- 23 Ayrıca bkz. Ellis 2019b.
- 24 WHO 2019 ve Wipfli ve Samet 2016'de tartışıldığı gibi.
- 25 Bilano vd. 2015.
- 26 Dünya Sağlık Örgütü 2020, 2018.
- 27 Bkz. Carson (1962), Turner ve Isenberg 2020 ve Wills 2020.
- 28 Fischer-Kowalski ve Weisz 1999; Leach vs. 2018; Weisz ve Clark 2011.
- 29 Downing vd. 2020; Lele 2020; Steffen vd. 2018.
- 30 Cai, Lenton ve Lontzek 2016; Lenton 2013.
- 31 Nyström vd. 2019.
- 32 Biyo-kültürel çeşitliliğin önemi için bkz. Merçon vd. 2019 ve Maffi 2005. Dayanıklılık üzerine daha geniş bakış açıları için bkz. Folke 2016, Lenton 2020 ve Reyers vd. 2018.
- 33 Lenton vd. 2008; Steffen vd. 2018.
- 34 Galaz, Collste ve Moore 2020. Ayrıca bkz. Maffi 2005.
- 35 McDonnell 2019.
- 36 Coady vd. 2019. Jewell vd. 2018, Coady vd. 2017'ye göre daha düşük emisyon etkisi bulmuştur. Ancak Parry 2018, bu farklılığı, iki çalışmada sübvansiyonların etkisinin değerlendirilme kapsamındaki farklılık ile açıklıyor; Coady'nin çalışması daha geniş perspektife sahip ve Coady vd. 2019'daki sübvansiyonların emisyonlar üzerindeki büyük etkisini tekrarlıyor.
- 37 Griscorn vd. 2017.
- 38 Climate Action Tracker 2020, McCurry 2020a, b; Senguta 2020.
- 39 Avrupa Komisyonu 2019.
- 40 de Botton 2020.

# İnsani gelişme endeksleri

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (IGE)				Toplumsal Cinsiyete Davalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi <sup>a</sup>			
	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE)				Değer	Grup	Değer	Sıralama	Değer	Kısa Sayısı (%)	Mahrumiyet Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma <sup>a</sup>
	Değer	Değer	Toplam Kayıp (%)	İGE Sıralamasından Farkı <sup>b</sup>								
	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2008-2019	2008-2019	2008-2019	2008-2019
<b>Çok yüksek insani gelişme</b>												
1 Norveç	0.957	0.899	6.1	0	0.990	1	0.045	6	..	..	..	..
2 İrlanda	0.955	0.885	7.4	-3	0.981	1	0.093	23	..	..	..	..
2 İsviçre	0.955	0.889	6.9	-1	0.968	2	0.025	1	..	..	..	..
4 Hong Kong, Çin (ÖİB)	0.949	0.824	13.2	-17	0.972	2	..	..	..	..	..	..
4 İzlanda	0.949	0.894	5.8	2	0.969	2	0.058	9	..	..	..	..
6 Almanya	0.947	0.869	8.2	-4	0.972	2	0.084	20	..	..	..	..
7 İsveç	0.945	0.882	6.6	0	0.983	1	0.039	3	..	..	..	..
8 Avustralya	0.944	0.867	8.1	-3	0.976	1	0.097	25	..	..	..	..
8 Hollanda	0.944	0.878	7.0	0	0.966	2	0.043	4	..	..	..	..
10 Danimarka	0.940	0.883	6.1	4	0.983	1	0.038	2	..	..	..	..
11 Finlandiya	0.938	0.888	5.4	7	0.990	1	0.047	7	..	..	..	..
11 Singapur	0.938	0.813	13.3	-15	0.985	1	0.065	12	..	..	..	..
13 Birleşik Krallık	0.932	0.856	8.1	-3	0.970	2	0.118	31	..	..	..	..
14 Belçika	0.931	0.859	7.7	1	0.974	2	0.043	4	..	..	..	..
14 Yeni Zelanda	0.931	0.859	7.8	0	0.964	2	0.123	33	..	..	..	..
16 Kanada	0.929	0.848	8.7	-1	0.986	1	0.080	19	..	..	..	..
17 Amerika Birleşik Devletleri	0.926	0.808	12.7	-11	0.994	1	0.204	46	..	..	..	..
18 Avusturya	0.922	0.857	7.1	3	0.964	2	0.069	14	..	..	..	..
19 İsrail	0.919	0.814	11.4	-6	0.973	2	0.109	26	..	..	..	..
19 Japonya	0.919	0.843	8.3	1	0.978	1	0.094	24	..	..	..	..
19 Lihtenştayn	0.919	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
22 Slovenya	0.917	0.875	4.6	12	1.001	1	0.063	10	..	..	..	..
23 Kore Cumhuriyeti	0.916	0.815	11.0	-2	0.936	3	0.064	11	..	..	..	..
23 Lüksemburg	0.916	0.826	9.8	2	0.976	1	0.065	12	..	..	..	..
25 İspanya	0.904	0.783	13.4	-13	0.986	1	0.070	16	..	..	..	..
26 Fransa	0.901	0.820	9.0	2	0.987	1	0.049	8	..	..	..	..
27 Çekya	0.900	0.860	4.4	14	0.985	1	0.136	36	..	..	..	..
28 Malta	0.895	0.823	8.0	5	0.966	2	0.175	40	..	..	..	..
29 Estonya	0.892	0.829	7.1	9	1.017	1	0.086	21	..	..	..	..
29 İtalya	0.892	0.783	12.2	-7	0.968	2	0.069	14	..	..	..	..
31 Birleşik Arap Emirlikleri	0.890	..	..	..	0.931	3	0.079	18	..	..	..	..
32 Yunanistan	0.888	0.791	10.9	-3	0.963	2	0.116	29	..	..	..	..
33 Kıbrıs	0.887	0.805	9.2	1	0.979	1	0.086	21	..	..	..	..
34 Litvanya	0.882	0.791	10.3	0	1.030	2	0.124	34	..	..	..	..
35 Polonya	0.880	0.813	7.6	6	1.007	1	0.115	28	..	..	..	..
36 Andora	0.868	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
37 Letonya	0.866	0.783	9.5	0	1.036	2	0.176	41	..	..	..	..
38 Portekiz	0.864	0.761	12.0	-5	0.988	1	0.075	17	..	..	..	..
39 Slovakya	0.860	0.807	6.1	7	0.992	1	0.191	45	..	..	..	..
40 Macaristan	0.854	0.791	7.4	6	0.981	1	0.233	51	..	..	..	..
40 Suudi Arabistan	0.854	..	..	..	0.896	5	0.252	56	..	..	..	..
42 Bahreyn	0.852	..	..	..	0.922	4	0.212	49	..	..	..	..
43 Şili	0.851	0.709	16.7	-12	0.963	2	0.247	55	..	..	..	..
43 Hırvatistan	0.851	0.783	8.0	2	0.990	1	0.116	29	..	..	..	..
45 Katar	0.848	..	..	..	1.030	2	0.185	43	..	..	..	..
46 Arjantin	0.845	0.729	13.7	-4	0.993	1	0.328	75	..	..	..	..
47 Bruney Darüsselam	0.838	..	..	..	0.981	1	0.255	60	..	..	..	..
48 Karadağ	0.829	0.749	9.6	0	0.966	2	0.109	26	0.005	1.2	39.6	2018 M
49 Romanya	0.828	0.730	11.9	-1	0.991	1	0.276	61	..	..	..	..
50 Palau	0.826	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
51 Kazakistan	0.825	0.766	7.1	4	0.980	1	0.190	44	0.002 <sup>e</sup>	0.5 <sup>e</sup>	35.6 <sup>e</sup>	2015 M
52 Rusya Federasyonu	0.824	0.740	10.2	2	1.007	1	0.225	50	..	..	..	..
53 Belarus	0.823	0.771	6.4	7	1.007	1	0.118	31	..	..	..	..
54 Türkiye	0.820	0.683	16.8	-11	0.924	4	0.306	68	..	..	..	..
55 Uruguay	0.817	0.712	12.9	-2	1.016	1	0.288	62	..	..	..	..
56 Bulgaristan	0.816	0.721	11.6	2	0.995	1	0.206	48	..	..	..	..
57 Panama	0.815	0.643	21.1	-17	1.019	1	0.407	94	..	..	..	..
58 Bahamalar	0.814	..	..	..	..	..	0.341	77	..	..	..	..
58 Barbados	0.814	0.676	17.0	-9	1.008	1	0.252	56	0.009 <sup>f</sup>	2.5 <sup>f</sup>	34.2 <sup>f</sup>	2012 M
60 Umman	0.813	0.714	12.2	3	0.936	3	0.306	68	..	..	..	..
61 Gürcistan	0.812	0.716	11.9	5	0.980	1	0.331	76	0.001 <sup>e</sup>	0.3 <sup>e</sup>	36.6 <sup>e</sup>	2018 M
62 Kosta Rika	0.810	0.661	18.5	-11	0.981	1	0.288	62	..	..	..	..

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)				Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi <sup>a</sup>			
	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIİGE)		İGE Sıralaması- dan Farkı <sup>b</sup>		Değer	Grup	Değer	Sıralama	Değer	Kısa Sayısı (%)	Mahrumiyet Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma <sup>c</sup>
	Değer	Değer	Toplam Kayıp (%)	İGE Sıralaması- dan Farkı <sup>b</sup>								
62 Malezya	0.810	..	..	..	0.972	2	0.253	59	..	..	..	..
64 Kuveyt	0.806	..	..	..	0.983	1	0.242	53	..	..	..	..
64 Sırbistan	0.806	0.705	12.5	2	0.977	1	0.132	35	0.001 e	0.3 e	42.5 e	2014 M
66 Morityus	0.804	0.694	13.6	1	0.976	1	0.347	78	..	..	..	..
<b>Yüksek insani gelişme</b>												
67 Seyşeller	0.796	0.670	15.8	-6	..	..	..	..	0.003 g,h	0.9 g,h	34.2 g,h	2019 N
67 Trinidad ve Tobago	0.796	..	..	..	1.003	1	0.323	73	0.002 e	0.6 e	38.0 e	2011 M
69 Arnavutluk	0.795	0.708	11.0	6	0.967	2	0.181	42	0.003	0.7	39.1	2017/2018 D
70 Küba	0.783	..	..	..	0.944	3	0.304	67	0.002 i	0.4 i	36.8 i	2017 N
70 İran İslam Cumhuriyeti	0.783	0.693	11.5	3	0.866	5	0.459	113	..	..	..	..
72 Sri Lanka	0.782	0.673	14.0	-1	0.955	2	0.401	90	0.011	2.9	38.3	2016 N
73 Bosna-Hersek	0.780	0.667	14.5	-3	0.937	3	0.149	38	0.008 f	2.2 f	37.9 f	2011/2012 M
74 Grenada	0.779	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
74 Meksika	0.779	0.613	21.3	-13	0.960	2	0.322	71	0.026 f	6.6 f	39.0 f	2016 N j
74 Saint Kitts ve Nevis	0.779	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
74 Ukrayna	0.779	0.728	6.6	16	1.000	1	0.234	52	0.001 i	0.2 i	34.5 i	2012 M
78 Antigua ve Barbuda	0.778	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
79 Peru	0.777	0.628	19.1	-8	0.957	2	0.395	87	0.029	7.4	39.6	2018 N
79 Tayland	0.777	0.646	16.9	-2	1.008	1	0.359	80	0.003 e	0.8 e	39.1 e	2015/2016 M
81 Ermenistan	0.776	0.699	9.9	12	0.982	1	0.245	54	0.001	0.2	36.2	2015/2016 D
82 Kuzey Makedonya	0.774	0.681	12.0	8	0.952	2	0.143	37	0.010 f	2.5 f	37.7 f	2011 M
83 Kolombiya	0.767	0.595	22.4	-12	0.989	1	0.428	101	0.020 i	4.8 i	40.6 i	2015/2016 D
84 Brezilya	0.765	0.570	25.5	-20	0.993	1	0.408	95	0.016 e,i,k	3.8 e,i,k	42.5 e,i,k	2015 N k
85 Çin	0.761	0.639	16.1	2	0.957	2	0.168	39	0.016 l,m	3.9 l,m	41.4 l,m	2014 N
86 Ekvator	0.759	0.616	18.8	-3	0.967	2	0.384	86	0.018 e	4.6 e	39.9 e	2013/2014 N
86 Saint Lucia	0.759	0.629	17.2	0	0.985	1	0.401	90	0.007 f	1.9 f	37.5 f	2012 M
88 Azerbaycan	0.756	0.684	9.5	16	0.943	3	0.323	73	..	..	..	..
88 Dominik Cumhuriyeti	0.756	0.595	21.3	-8	0.999	1	0.455	112	0.015 i	3.9 i	38.9 i	2014 M
90 Moldova Cumhuriyeti	0.750	0.672	10.4	13	1.014	1	0.204	46	0.004	0.9	37.4	2012 M
91 Cezayir	0.748	0.596	20.4	-3	0.858	5	0.429	103	0.008	2.1	38.8	2012/2013 M
92 Lübnan	0.744	..	..	..	0.892	5	0.411	96	..	..	..	..
93 Fiji	0.743	..	..	..	..	..	0.370	84	..	..	..	..
94 Dominika	0.742	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
95 Maldivler	0.740	0.584	21.0	-10	0.923	4	0.369	82	0.003	0.8	34.4	2016/2017 D
95 Tunus	0.740	0.596	19.4	-1	0.900	4	0.296	65	0.003	0.8	36.5	2018 M
97 Saint Vincent ve Grenadinler	0.738	..	..	..	0.965	2	..	..	..	..	..	..
97 Surinam	0.738	0.535	27.6	-18	0.985	1	0.436	105	0.011	2.9	39.4	2018 M
99 Moğolistan	0.737	0.634	14.0	11	1.023	1	0.322	71	0.028 o	7.3 o	38.8 o	2018 M
100 Botsvana	0.735	..	..	..	0.998	1	0.465	116	0.073 p	17.2 p	42.2 p	2015/2016 N
101 Jamaika	0.734	0.612	16.7	4	0.994	1	0.396	88	0.018 f	4.7 f	38.7 f	2014 N
102 Ürdün	0.729	0.622	14.7	9	0.875	5	0.450	109	0.002	0.4	35.4	2017/2018 D
103 Paraguay	0.728	0.557	23.5	-7	0.966	2	0.446	107	0.019	4.5	41.9	2016 M
104 Tonga	0.725	..	..	..	0.950	3	0.354	79	..	..	..	..
105 Libya	0.724	..	..	..	0.976	1	0.252	56	0.007	2.0	37.1	2014 P
106 Özbekistan	0.720	..	..	..	0.939	3	0.288	62	..	..	..	..
107 Bolivya (Çokuluslu Devleti)	0.718	0.546	24.0	-9	0.945	3	0.417	98	0.094	20.4	46.0	2008 D
107 Endonezya	0.718	0.590	17.8	2	0.940	3	0.480	121	0.014 i	3.6 i	38.7 i	2017 D
107 Filipinler	0.718	0.587	18.2	-1	1.007	1	0.430	104	0.024 i	5.8 i	41.8 i	2017 D
110 Belize	0.716	0.554	22.6	-5	0.976	1	0.415	97	0.017	4.3	39.8	2015/2016 M
111 Samoa	0.715	..	..	..	..	..	0.360	81	..	..	..	..
111 Türkmenistan	0.715	0.586	18.1	2	..	..	..	..	0.001	0.4	36.1	2015/2016 M
113 Venezuela Bolivar Cumhuriyeti	0.711	0.588	17.3	6	1.009	1	0.479	119	..	..	..	..
114 Güney Afrika	0.709	0.468	34.0	-18	0.986	1	0.406	93	0.025	6.3	39.8	2016 D
115 Filistin Devleti	0.708	0.613	13.5	15	0.870	5	..	..	0.004	1.0	37.5	2014 M
116 Mısır	0.707	0.497	29.7	-10	0.882	5	0.449	108	0.019 h	5.2 h	37.6 h	2014 D
117 Marshall Adaları	0.704	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
117 Vietnam	0.704	0.588	16.5	9	0.997	1	0.296	65	0.019 i	4.9 i	39.5 i	2013/2014 M
119 Gabon	0.703	0.544	22.6	0	0.916	4	0.525	128	0.066	14.8	44.3	2012 D
<b>Orta insani gelişme</b>												
120 Kırgızistan	0.697	0.630	9.6	25	0.957	2	0.369	82	0.001	0.4	36.3	2018 M
121 Fas	0.686	..	..	..	0.835	5	0.454	111	0.085 e	18.6 e	45.7 e	2011 P
122 Guyana	0.682	0.556	18.5	5	0.961	2	0.462	115	0.014	3.4	41.8	2014 M
123 Irak	0.674	0.541	19.7	2	0.774	5	0.577	146	0.033	8.6	37.9	2018 M

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)				Toplumsal Cinsiyete Davalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi <sup>g</sup>			
	Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIGE)		İGE Sıralaması-dan Farkı <sup>a</sup>		Değer	Grupç	Değer	Sıralama	Değer	Kisi Sayısı (%)	Mahrumiyet Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma <sup>a</sup>
	Değer	Değer	Toplam Kayıp (%)	İGE Sıralaması-dan Farkı <sup>a</sup>								
124 El Salvador	0.673	0.529	21.5	0	1.022	1	0.383	85	0.032	7.9	41.3	2014 M
125 Tacikistan	0.668	0.584	12.6	11	0.823	5	0.314	70	0.029	7.4	39.0	2017 D
126 Cabo Verde	0.665	..	..	..	0.974	2	0.397	89	..	..	..	..
127 Guatemala	0.663	0.481	27.5	-3	0.941	3	0.479	119	0.134	28.9	46.2	2014/2015 D
128 Nikaragua	0.660	0.505	23.5	0	1.012	1	0.428	101	0.074	16.3	45.2	2011/2012 D
129 Butan	0.654	0.476	27.2	-3	0.921	4	0.421	99	0.175 e	37.3 e	46.8 e	2010 M
130 Namibya	0.646	0.418	35.3	-14	1.007	1	0.440	106	0.171	38.0	45.1	2013 D
131 Hindistan	0.645	0.537	16.8	8	0.820	5	0.488	123	0.123	27.9	43.9	2015/2016 D
132 Honduras	0.634	0.472	25.6	-2	0.978	1	0.423	100	0.090 q	19.3 q	46.4 q	2011/2012 D
133 Bangladeş	0.632	0.478	24.3	2	0.904	4	0.537	133	0.104	24.6	42.2	2019 M
134 Kiribati	0.630	0.516	18.1	7	..	..	..	..	0.080	19.8	40.5	2018/2019 M
135 Sao Tome ve Principe	0.625	0.520	16.7	9	0.906	4	0.537	133	0.092	22.1	41.7	2014 M
136 Mikronezya Federe Devletleri	0.620	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
137 Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti	0.613	0.461	24.8	0	0.927	3	0.459	113	0.108	23.1	47.0	2017 M
138 Esvatini Krallığı	0.611	0.432	29.4	-5	0.996	1	0.567	143	0.081	19.2	42.3	2014 M
138 Gana	0.611	0.440	28.0	-3	0.911	4	0.538	135	0.138	30.1	45.8	2014 D
140 Vanuatu	0.609	..	..	..	..	..	..	..	.. e	.. e	.. e	..
141 Doğu Timor	0.606	0.436	28.0	-2	0.942	3	..	..	0.210	45.8	45.7	2016 D
142 Nepal	0.602	0.446	25.8	3	0.933	3	0.452	110	0.148	34.0	43.6	2016 D
143 Kenya	0.601	0.443	26.3	3	0.937	3	0.518	126	0.178	38.7	46.0	2014 D
144 Kamboçya	0.594	0.475	20.0	9	0.922	4	0.474	117	0.170	37.2	45.8	2014 D
145 Ekvator Ginesi	0.592	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
146 Zambiya	0.584	0.401	31.4	-2	0.958	2	0.539	137	0.232	47.9	48.4	2018 D
147 Myanmar	0.583	..	..	..	0.954	2	0.478	118	0.176	38.3	45.9	2015/2016 D
148 Angola	0.581	0.397	31.7	-4	0.903	4	0.536	132	0.282	51.1	55.3	2015/2016 D
149 Kongo	0.574	0.430	25.1	2	0.929	3	0.570	144	0.112	24.3	46.0	2014/2015 M
150 Zimbabve	0.571	0.441	22.8	7	0.931	3	0.527	129	0.110	25.8	42.6	2019 M
151 Solomon Adaları	0.567	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
151 Suriye Arap Cumhuriyeti	0.567	..	..	..	0.829	5	0.482	122	0.029 e	7.4 e	38.9 e	2009 P
153 Kamerun	0.563	0.375	33.4	-7	0.864	5	0.560	141	0.243	45.3	53.5	2014 M
154 Pakistan	0.557	0.384	31.1	-4	0.745	5	0.538	135	0.198	38.3	51.7	2017/2018 D
155 Papua Yeni Gine	0.555	0.390	29.8	-1	..	..	0.725	161	0.263 i	56.6 i	46.5 i	2016/2018 D
156 Comoros	0.554	0.303	45.2	-21	0.891	5	..	..	0.181	37.3	48.5	2012 D
<b>Dışık insani gelişme</b>												
157 Moritanya	0.546	0.371	32.1	-4	0.864	5	0.634	151	0.261	50.6	51.5	2015 M
158 Benin	0.545	0.343	37.1	-10	0.855	5	0.612	148	0.368	66.8	55.0	2017/2018 D
159 Uganda	0.544	0.399	26.7	7	0.863	5	0.535	131	0.269	55.1	48.8	2016 D
160 Ruanda	0.543	0.387	28.7	3	0.945	3	0.402	92	0.259	54.4	47.5	2014/2015 D
161 Nijerya	0.539	0.348	35.4	-3	0.881	5	..	..	0.254	46.4	54.8	2018 D
162 Fildişi Sahili	0.538	0.350	34.9	-1	0.811	5	0.638	153	0.236	46.1	51.2	2016 M
163 Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	0.529	0.397	25.0	10	0.948	3	0.556	140	0.273	55.4	49.3	2015/2016 D
164 Madagaskar	0.528	0.390	26.1	9	0.952	2	..	..	0.384	69.1	55.6	2018 M
165 Lesoto	0.527	0.382	27.6	6	1.014	1	0.553	139	0.084 h	19.6 h	43.0 h	2018 M
166 Cibuti	0.524	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
167 Togo	0.515	0.351	31.8	4	0.822	5	0.573	145	0.180	37.6	47.8	2017 M
168 Senegal	0.512	0.348	32.1	2	0.870	5	0.533	130	0.288	53.2	54.2	2017 D
169 Afganistan	0.511	..	..	..	0.659	5	0.655	157	0.272 i	55.9 i	48.6 i	2015/2016 D
170 Haiti	0.510	0.303	40.5	-10	0.875	5	0.636	152	0.200	41.3	48.4	2016/2017 D
170 Sudan	0.510	0.333	34.7	-3	0.860	5	0.545	138	0.279	52.3	53.4	2014 M
172 Gambiya	0.496	0.335	32.4	1	0.846	5	0.612	148	0.204	41.6	49.0	2018 M
173 Etiyopya	0.485	0.348	28.3	5	0.837	5	0.517	125	0.489	83.5	58.5	2016 D
174 Malavi	0.483	0.345	28.6	5	0.986	1	0.565	142	0.243	52.6	46.2	2015/2016 D
175 Kongo Demokratik Cumhuriyeti	0.480	0.335	30.3	3	0.845	5	0.617	150	0.331	64.5	51.3	2017/2018 M
175 Gine-Bissau	0.480	0.300	37.5	-7	..	..	..	..	0.372	67.3	55.3	2014 M
175 Liberya	0.480	0.325	32.3	1	0.890	5	0.650	156	0.320	62.9	50.8	2013 D
178 Gine	0.477	0.313	34.4	0	0.817	5	..	..	0.373	66.2	56.4	2018 D
179 Yemen	0.470	0.321	31.8	4	0.488	5	0.795	162	0.241	47.7	50.5	2013 D
180 Eritre	0.459	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
181 Mozambik	0.456	0.316	30.7	3	0.912	4	0.523	127	0.411	72.5	56.7	2011 D
182 Burkina Faso	0.452	0.316	30.1	5	0.867	5	0.594	147	0.519	83.8	61.9	2010 D
182 Sierra Leone	0.452	0.291	35.7	-2	0.884	5	0.644	155	0.297	57.9	51.2	2017 M
184 Mali	0.434	0.289	33.4	-1	0.821	5	0.671	158	0.376	68.3	55.0	2018 D
185 Burundi	0.433	0.303	30.0	3	0.999	1	0.504	124	0.403	74.3	54.3	2016/2017 D
185 Güney Sudan	0.433	0.276	36.2	-2	0.842	5	..	..	0.580	91.9	63.2	2010 M
187 Çad	0.398	0.248	37.8	-1	0.764	5	0.710	160	0.533	85.7	62.3	2014/2015 D
188 Orta Afrika Cumhuriyeti	0.397	0.232	41.6	-1	0.801	5	0.680	159	0.465 e	79.4 e	58.6 e	2010 M
189 Nijer	0.394	0.284	27.9	3	0.724	5	0.642	154	0.590	90.5	65.2	2012 D
<b>Diğer ülkeler ve topraklar</b>												
.. Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
.. Monako	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
.. Nauru	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

İGE Sıralaması	İnsani Gelişme Endeksi (İGE)		Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIİGE)		Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi		Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi		Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi <sup>2</sup>				
	Değer	Değer	Toplam Kayıp (%)	İGE Sıralaması- dan Farkı <sup>3</sup>	Değer	Grup	Değer	Sıralama	Değer	Kısa Sayısı (%)	Mahrumiyet Yoğunluğu (%)	Yıl ve Araştırma <sup>4</sup>	
												2019	2019
.. San Marino	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
.. Somali	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
.. Tuvalu	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
<b>İnsani Gelişme Grupları</b>													
Çok yüksek insani gelişme	0.898	0.800	10.9	—	0.981	—	0.173	—	0.002	0.4	37.3	—	—
Yüksek insani gelişme	0.753	0.618	17.9	—	0.961	—	0.340	—	0.017	4.1	40.7	—	—
Orta insani gelişme	0.631	0.503	20.2	—	0.835	—	0.501	—	0.133	29.2	45.5	—	—
Düşük insani gelişme	0.513	0.352	31.4	—	0.861	—	0.592	—	0.333	61.0	54.7	—	—
Gelişmekte olan ülkeler	0.689	0.549	20.3	—	0.919	—	0.463	—	0.108	22.0	49.0	—	—
<b>Bölgeler</b>													
Arap Devletleri	0.705	0.531	24.6	—	0.856	—	0.518	—	0.077	15.8	48.5	—	—
Doğu Asya ve Pasifik	0.747	0.621	16.8	—	0.961	—	0.324	—	0.023	5.4	42.5	—	—
Avrupa ve Orta Asya	0.791	0.697	11.8	—	0.953	—	0.256	—	0.004	1.0	38.1	—	—
Latin Amerika ve Karayipler	0.766	0.596	22.1	—	0.979	—	0.389	—	0.031	7.2	43.0	—	—
Güney Asya	0.641	0.519	19.1	—	0.824	—	0.505	—	0.132	29.2	45.2	—	—
Sahraaltı Afrika	0.547	0.381	30.4	—	0.894	—	0.570	—	0.299	55.0	54.3	—	—
En Az Gelişmiş Ülkeler	0.538	0.384	28.6	—	0.874	—	0.579	—	0.292	55.0	53.1	—	—
Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri	0.728	0.549	24.5	—	0.959	—	0.458	—	0.111	23.3	47.6	—	—
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü	0.900	0.791	12.1	—	0.978	—	0.205	—	0.024	6.1	39.4	—	—
<b>Dünya</b>	<b>0.737</b>	<b>0.599</b>	<b>18.7</b>	<b>—</b>	<b>0.943</b>	<b>—</b>	<b>0.436</b>	<b>—</b>	<b>0.108</b>	<b>22.0</b>	<b>49.0</b>	<b>—</b>	<b>—</b>

## Notlar

- a Her ülke için tüm göstergelere ulaşılamamıştır; bu nedenle ülkeler arası kıyaslamalar dikkatle yapılmalıdır. Bir göstergenin eksik olduğu durumlarda, mevcut göstergelerin ağırlıkları toplam %100'e düzeltilmiştir. Daha fazla ayrıntı için [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresindeki Teknik Not 5'i inceleyin.
- b Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi değerinin hesaplandığı ülkeler temel alınmıştır.
- c Ülkeler İGE değerlerindeki toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmalara göre beş gruba ayrılmıştır.
- d D harfi, Nüfus ve Sağlık Araştırmalarından, M harfi Çok Göstergeli Küme Araştırmalarından, N harfi ulusal araştırmalardan ve P harfi de Pan-Arap Nüfus ve Aile Sağlığı Araştırmalarından elde edilen verileri göstermektedir (Ulusal araştırmalar listesine ulaşmak için <http://hdr.undp.org/en/mpi-2020-faq> adresini ziyaret edin).
- e Araştırmanın çocukların ölüm tarihlerine ilişkin bilgi toplamaması nedeniyle herhangi bir zamanda gerçekleşen çocuk ölümlerini dikkate almaktadır.
- f Çocuk ölüm oranı konusunda kayıp gösterge.
- g Okula devam konusunda kayıp gösterge.
- h Pişirme yakacağı konusunda kayıp gösterge.
- i Beslenme konusunda kayıp gösterge.
- j Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi tahminleri 2016 Ulusal Sağlık ve Beslenme Araştırması'na dayanmaktadır. 2015 Çoklu Göstergeli Küme Araştırması'na dayanan tahminler Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi değeri için 0.010, Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı (%) için 2.6, araştırma yılı Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı için 3,207,000, 2017 yılı Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı için 3,281,000, Mahrumiyet Yoğunluğu için 40.2, Ağır Çok Boyutlu Yoksulluk içindeki nüfus için 0.4, Çok Boyutlu Yoksulluk bakımından hassas nüfus için 6.1, mahrumiyetin sağlığa katkısı için 39.9, mahrumiyetin eğitime katkısı için 23.8 ve mahrumiyetin yaşam standartlarına katkısı için 36.3'tür.
- k Metodoloji beslenme konusundaki kayıp gösterge ve çocuk ölüm oranı konusundaki eksik göstergeyi açıklayacak şekilde uyarlanmıştır (araştırmada çocuk ölümlerinin tarihine ilişkin bilgi toplanmamıştır).
- l Verilerde yer alan bilgi ışığında, çocuk ölüm oranı araştırmalar arasındaki, yani 2012-2014 yılları arasındaki ölümlere dayanarak belirlenmiştir. Ölüm tarihinin bildirilmesinden dolayı hanedeki bir yetişkin erkek tarafından bildirilen çocuk ölümleri dikkate alınmıştır.
- m Konut konusunda kayıp gösterge.
- n Verilerin 7 Haziran 2016 tarihinde erişilen versiyonuna dayanmaktadır.

- o Sanitasyon konusundaki gösterge, döşemeli çukur helanın gelişmemiş sayıldığı ulusal sınıflandırmaya göredir.
- p Çocuk ölüm oranı göstergesi sadece, son beş yılda ölen 5 yaş altı çocuklar ile son iki yılda ölen 12-18 yaş arası çocukları kapsamaktadır.
- q Elektrik konusunda kayıp gösterge.

## Tanımlar

**İnsani Gelişme Endeksi (İGE):** İnsani gelişmenin temel üç boyutu olan uzun ve sağlıklı yaşam, bilgi ve insana yakışır yaşam standartları açısından sağlanan ortalama başarıyı ölçen kompozit bir göstergedir. İGE'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresindeki Teknik Not 1'e bakınız.

**Eşitsizliğe Uyarlanmış İGE (EUIİGE):** İnsani gelişmenin üç temel boyutundaki eşitsizliklere göre düzeltilmiş İGE değeridir. EUIİGE'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresindeki Teknik Not 2'ye bakınız.

**Toplam Kayıp:** EUIİGE değeri ile İGE değeri arasındaki yüzde cinsinden fark.

**İGE Sıralamasından Farkı:** EUIİGE ve İGE değerlerine göre sıralamalar arasındaki fark, yalnızca EUIİGE değerinin hesaplandığı ülkeler için hesaplanmıştır.

**Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi:** Kadın ve erkek İGE değerlerinin oranı. Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresindeki Teknik Not 3'e bakınız.

**Toplumsal Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi grupları:** Ülkeler İGE değerlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapmalarına göre beş gruba ayrılmıştır. Grup 1, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından yüksek eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 2,5'ten düşük mutlak sapma); grup 2, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından orta ile yüksek arası eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 2,5 - 5 arası mutlak sapma); grup 3, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından orta düzey eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 5 - 7,5 arası mutlak sapma); grup 4, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından orta ile düşük arası eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (yüzde 7,5 - 10 arası mutlak sapma); ve grup 5, kadınlar ve erkekler arasındaki İGE başarıları açısından düşük eşitliğe sahip ülkeleri içermektedir (toplumsal cinsiyet eşitliğinden mutlak sapması yüzde 10'dan yüksektir).

**Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi:** Üreme sağlığı, güçlenme ve işgücü piyasası olmak üzere üç boyutta kadınlar ve erkekler arasındaki başarıların eşitsizliğini yansıtan kompozit bir ölçümdür. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresindeki Teknik Not 4'e bakınız.

pdf adresindeki Teknik Not 4'e bakınız.

**Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi:** Mahrumiyetlerin yoğunluğuna göre uyarlanmış çok boyutlu yoksulluk içindeki nüfusun yüzdesi. Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nin nasıl hesaplandığına dair ayrıntılar için [http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresindeki Teknik Not 5'e bakınız.

**Çok Boyutlu Yoksulluk Kişi Sayısı:** Mahrumiyet puanı en az yüzde 33 olan nüfus. Araştırma yılındaki nüfusun oranı, araştırma yılında çok boyutlu yoksul olan kişi sayısı ve 2018 yılı için tahmin edilen çok boyutlu yoksul olan kişi sayısı olarak ifade edilmektedir.

**Çok Boyutlu Yoksulluğun Mahrumiyet Yoğunluğu:** Çok boyutlu yoksulluk içindeki kişiler tarafından deneyimlenen ortalama mahrumiyet puanı.

## Ana Veri Kaynakları

**Sütun 1 ve 7:** UNDESA (2019a), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2020), Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü (2020b), Dünya Bankası (2020a), Barro ve Lee (2018) ve IMF (2020) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

**Sütun 1:** UNDESA (2020), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2020), Birleşmiş Milletler İstatistik Bölümü (2020), Dünya Bankası (2019), Barro ve Lee (2018) ve IMF (2020) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

**Sütun 2:** Teknik Not 2'deki metodoloji ([http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf) adresinden ulaşılabilir) kullanılarak, eşitsizliğe uyarlanmış beklenen yaşam süresi endeksi, eşitsizliğe uyarlanmış eğitim endeksi ve eşitsizliğe uyarlanmış gelir endeksindeki değerlerin geometrik ortalaması olarak hesaplanmıştır.

**Sütun 3:** Sütun 1 ve 2'deki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

**Sütun 4:** EUIİGE değerlerine ve EUIİGE değerinin hesaplandığı ülkelerin yidenen hesaplanmış İGE sıralamalarına dayanarak hesaplanmıştır.

**Sütun 5:** UNDESA (2019), UNESCO İstatistik Enstitüsü (2020), Barro ve Lee (2018), Dünya Bankası (2020), ILO (2020) ve IMF (2020) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

**Sütun 6:** Sütun 5'teki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

**Sütun 7:** WHO, UNICEF, UNFPA, Dünya Bankası Grubu ve Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü (2019) verilerine dayanan İGRO Hesaplamaları.

**Sütun 8:** Sütun 7'deki verilere dayanarak hesaplanmıştır.

**Sütun 9 - 11:** Teknik Not 5'te açıklanan revize metodoloji ([http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020\\_technical\\_notes.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020_technical_notes.pdf)) kullanılarak, Sütun 10'da listelenen çeşitli hane araştırmalarından eğitim, sağlık ve yaşam standartlarında hane mahrumiyeti verilerine dayanan İGRO ve OPHI hesaplamaları.

**Sütun 12:** Ülkenin Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi değerini ve bileşenlerini hesaplamak için verileri kullanılan yılı ve araştırmayı belirtmektedir.

# Kaynakça

- Barro, R. J., and J.-W. Lee. 2018.** Dataset of Educational Attainment, June 2018 Revision. <http://www.barrolee.com>. Erişim: 20 Temmuz 2020.
- Berger, K. 2020.** "The Man Who Saw the Pandemic Coming." *Nautilus*, 12 March. <http://nautilus.us/issue/83/intelligence/the-man-who-saw-the-pandemic-coming>. Erişim: 23 Kasım 2020.
- Bilano, V., Gilmour, S., Moffiet, T., d'Espaignet, E. T., Stevens, G. A., Commar, A., Tuyl, F., and others. 2015.** "Global Trends and Projections for Tobacco Use, 1990–2025: An Analysis of Smoking Indicators from the WHO Comprehensive Information Systems for Tobacco Control." *The Lancet* 385(9972): 966–976.
- Bloch, M., Reinhard, S., Tompkins, L., Pietsch, B., and McDonnell Nieto del Rio, G. 2020.** "Fire Map: California, Oregon and Washington." *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/us/fires-map-tracker.html>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Butzer, K. W., and Endfield, G. H. 2012.** "Critical Perspectives on Historical Collapse." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 109(10): 3628–3631.
- Cai, Y., Lenton, T. M., and Lontzek, T. S. 2016.** "Risk of Multiple Interacting Tipping Points Should Encourage Rapid CO2 Emission Reduction." *Nature Climate Change* 6(5): 520–525.
- Carleton, T. A., Jina, A., Delgado, M. T., Greenstone, M., Houser, T., Hsiang, S. M., Hultgren, A., and others. 2020.** "Valuing the Global Mortality Consequences of Climate Change Accounting for Adaptation Costs and Benefits." Working Paper 27599, National Bureau of Economic Research, Cambridge, MA.
- Carroll, D., Daszak, P., Wolfe, N. D., Gao, G. F., Morel, C. M., Morzaria, S., Pablos-Méndez, A., and others. 2018.** "The Global Virome Project." *Science* 359(6378): 872–874.
- Carson, R. 2002.** *Silent Spring*. New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Ceballos, G., Ehrlich, P. R., and Raven, P. H. 2020.** "Vertebrates on the Brink as Indicators of Biological Annihilation and the Sixth Mass Extinction." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 117(24): 13596–13602.
- Cheng, V. C. C., Lau, S. K. P., Woo, P. C. Y., and Yuen, K. Y. 2007.** "Severe Acute Respiratory Syndrome Corona-virus as an Agent of Emerging and Reemerging Infection." *Clinical Microbiology Reviews* 20(4): 660–694.
- Climate Action Tracker. 2020.** "Climate Action Tracker: Chile." <https://climateactiontracker.org/countries/chile/pledges-and-targets/>. Erişim: 23 Kasım 2020.
- Coady, D., Parry, I., Le, N.-P., and Shang, B. 2019.** "Global Fossil Fuel Subsidies Remain Large: An Update Based on Country-Level Estimates." Working Paper WP/19/89, International Monetary Fund, Washington, DC.
- Coady, D., Parry, I., Sears, L., and Shang, B. 2017.** "How Large Are Global Fossil Fuel Subsidies?" *World Development* 91: 11–27.
- Crutzen, P., and Stoermer, E. 2000.** "The 'Anthropocene.'" *Global Change Newsletter* (41): 17–18.
- Crutzen, P. J. 2002.** "Geology of Mankind." *Nature* 415(6867): 23–23.
- de Botton, A. 2020.** "Camus on the Coronavirus." *New York Times*, 19 March. <https://www.nytimes.com/2020/03/19/opinion/sunday/coronavirus-camus-plague.html>. Erişim: 8 Aralık 2020.
- Díaz, S., Settele, J., Brondízio, E. S., Ngo, H. T., Agard, J., Arneeth, A., Balvanera, P., and others. 2019a.** "Pervasive Human-Driven Decline of Life on Earth Points to the Need for Transformative Change." *Science* 366(6471).
- Díaz, S., Settele, J., Brondízio, E., Ngo, H., Guèze, M., Agard, J., Arneeth, A., and others. 2019b.** "Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services." Bonn, Germany: Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services Secretariat.
- Dolce, C. 2020.** "All the Records the 2020 Hurricane Season Has Broken So Far." *The Weather Channel*, 6 October. <https://weather.com/storms/hurricane/news/2020-09-21-atlantic-hurricane-season-2020-records>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Downing, A. S., Chang, M., Kuiper, J. J., Campenni, M., Häyhä, T., Cornell, S., Svedin, U., and Mooij, W. 2020.** "Learning from Generations of Sustainability Concepts." *Environmental Research Letters* 15(8).
- Ellis, E. C. 2018a.** *Anthropocene: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Ellis, E. C. 2018b.** "Science Alone Won't Save the Earth. People Have to Do That." *The New York Times*, 11 August. <https://www.nytimes.com/2018/08/11/opinion/sunday/science-people-environment-earth.html>. Erişim: 23 Kasım 2020.
- Ellis, E. C. 2019a.** "Sharing the Land between Nature and People." *Science* 364(6447): 1226–1228.
- Ellis, E. C. 2019b.** "To Conserve Nature in the Anthropocene, Half Earth Is Not Nearly Enough." *One Earth* 1(2): 163–167.
- European Commission. 2019.** "Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. The European Green Deal. Com/2019/640 Final." Brussels: European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2019%3A640%3AFIN>. Erişim: 23 Kasım 2020.
- Fajnzylber, F. 1990.** "Industrialización en América Latina: de la 'caja negra' al 'casillero vacío': comparación de patrones contemporáneos de industrialización." United Nations Economic Commission for Latin America and the Caribbean, Santiago.
- Fischer-Kowalski, M., and Weisz, H. 1999.** "Society as Hybrid between Material and Symbolic Realms: Toward a Theoretical Framework of Society-Nature In-terrelation." *Advances in Human Ecology* 8: 215–251.
- Folke, C. 2016.** "Resilience (Republished)." *Ecology and Society* 21(4).
- Galaz, V., Collste, D., and Moore, M.-L. 2020.** "Planetary Change and Human Development." Unpublished manuscript, Stockholm University, Stockholm Resilience Centre.
- Griscom, B. W., Adams, J., Ellis, P. W., Houghton, R. A., Lomax, G., Miteva, D. A., Schlesinger, W. H., and others. 2017.** "Natural Climate Solutions." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 114(44): 11645–11650.
- Guy, J. 2020.** "Nearly Three Billion Animals Killed or Dis-placed by Australia's Fires." *CNN*, 28 Temmuz. <https://www.cnn.com/2020/07/28/asia/australia-fires-wildlife-report-scli-intl-scn/index.html>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Guzman, J. 2020.** "Zeta Becomes 27th Storm This Year. The Atlantic Hasn't Experienced This Many Storms for Nearly Two Decades." *The Hill*, 26 October. <https://thehill.com/changing-america/sustainability/environment/522795-zeta-becomes-27th-storm-this-year-the-atlantic>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Hyde, S. D. 2020.** "Democracy's Backsliding in the International Environment." *Science* 369(6508): 1192–1196.
- IEP (Institute for Economics & Peace). 2020.** *Ecological Threat Register 2020: Understanding Ecological Threats, Resilience and Peace*. Sydney, Australia.
- ILO (International Labour Organization). 2020.** ILOSTAT database. <https://ilostat.ilo.org/data/>. Accessed 21 Temmuz 2020.
- IMF (International Monetary Fund). 2020.** World Economic Outlook database. Washington, DC. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/index.aspx>. Erişim: 15 Temmuz 2020.



- Jewell, J., McCollum, D., Emmerling, J., Bertram, C., Gernaat, D. E. H. J., Krey, V., Paroussos, L., and others. 2018. "Limited Emission Reductions from Fuel Subsidy Removal except in Energy-Exporting Regions." *Nature* 554(7691): 229-233.
- Johnson, C. K., Hitchens, P. L., Pandit, P. S., Rushmore, J., Evans, T. S., Young, C. C. W., and Doyle, M. M. 2020. "Global Shifts in Mammalian Population Trends Reveal Key Predictors of Virus Spillover Risk." *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences* 287(1924): 20192736.
- Kolbert, E. 2014. *The Sixth Extinction: An Unnatural History*. New York: Henry Holt and Company.
- Lam, L. 2020. "Hurricane Epsilon Is the Seventh Atlantic Storm to Rapidly Intensify in 2020." *The Weather Channel*, 21 October. <https://weather.com/storms/hurricane/news/2020-10-21-rapid-intensification-atlantic-2020>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Leach, M., Reyers, B., Bai, X., Brondizio, E. S., Cook, C., Díaz, S., Espindola, G., and others. 2018. "Equity and Sustainability in the Anthropocene: A Social- Ecological Systems Perspective on Their Intertwined Futures." *Global Sustainability* 1.
- Lele, S. 2020. "Environment and Well-Being: A Perspective from the Global South." *New Left Review* 123(May-June): 41-63.
- Lenton, T. M. 2013. "Environmental Tipping Points." *Annual Review of Environment and Resources* 38(1): 1-29.
- Lenton, T. M. 2020. "Tipping Positive Change." *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences* 375(1794): 20190123.
- Lenton, T. M., Held, H., Kriegler, E., Hall, J. W., Lucht, W., Rahmstorf, S., and Schellnhuber, H. J. 2008. "Tipping Elements in the Earth's Climate System." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 105(6): 1786-1793.
- Lin, D., Hanscom, L., Murthy, A., Galli, A., Evans, M., Neill, E., Mancini, M. S., and others. 2018. "Ecological Footprint Accounting for Countries: Updates and Results of the National Footprint Accounts, 2012-2018." *Resources* 7(3).
- Maffi, L. 2005. "Linguistic, Cultural, and Biological Diversity." *Annual Review of Anthropology* 34(1): 599-617.
- McCurry, J. 2020a. "Japan Will Become Carbon Neutral by 2050, PM Pledges." *The Guardian*, 26 October. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/26/japan-will-become-carbon-neutral-by-2050-pm-pledges>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- McCurry, J. 2020b. "South Korea Vows to Go Carbon Neutral by 2050 to Fight Climate Emergency." *The Guardian*, 28 October. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/28/south-korea-vows-to-go-carbon-neutral-by-2050-to-fight-climate-emergency>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- McDonnell, A. U., Ana F., and Samman, E. 2019. "Reaching Universal Health Coverage: A Political Economy Review of Trends across 49 Countries." Working Paper 570, Overseas Development Institute, London.
- Mega, E. R. 2020. "'Apocalyptic' Fires Are Ravaging the World's Largest Tropical Wetland." *Nature*, 25 September. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02716-4>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Merçon, J., Vetter, S., Tengö, M., Cocks, M., Balvane-ra, P., Rosell, J., and Ayala-Orozco, B. 2019. "From Local Landscapes to International Policy: Contributions of the Biocultural Paradigm to Global Sustainability." *Global Sustainability* 2(e7): 1-11.
- Morse, S. S., Mazet, J. A., Woolhouse, M., Parrish, C. R., Carroll, D., Karesh, W. B., Zambrana-Torrel, C., and others. 2012. "Prediction and Prevention of the Next Pandemic Zoonosis." *The Lancet* 380(9857): 1956-1965.
- Norman, G., and Chinchar, A. 2020. "With Two Months Left, the 2020 Hurricane Season Has a Chance to Set the Record for Most Named Storms." *CNN*, 3 October. <https://www.cnn.com/2020/10/03/weather/gamma-rapid-intensification-on-record-season/index.html>. Erişim: 18 Kasım 2020.
- Nyström, M., Jouffray, J.-B., Norström, A. V., Crona, B., Søgaard Jørgensen, P., Carpenter, S. R., Bodin, Ö., and others. 2019. "Anatomy and Resilience of the Global Production Ecosystem." *Nature* 575(7781): 98-108.
- Parry, I. 2018. "Fossil-Fuel Subsidies Assessed." *Nature* 554(7691): 175-176.
- Reyers, B., Folke, C., Moore, M.-L., Biggs, R., and Galaz, V. 2018. "Social-Ecological Systems Insights for Navigating the Dynamics of the Anthropocene." *Annual Review of Environment and Resources* 43(1): 267-289.
- Sen, A. 2013. "The Ends and Means of Sustainability." *Journal of Human Development and Capabilities* 14(1): 6-20.
- Sengupta, S. 2020. "China, in Pointed Message to U.S., Tightens Its Climate Targets." *New York Times*, 22 September. <https://www.nytimes.com/2020/09/22/climate/china-emissions.html>. Ac-cessed 1 Aralık 2020.
- Steffen, W., Crutzen, P. J., and McNeill, J. R. 2007. "The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature." *Ambio* 36(8): 614-621.
- Steffen, W., Leinfelder, R., Zalasiewicz, J., Waters, C. N., Williams, M., Summerhayes, C., Barnosky, A. D., and others. 2016. "Stratigraphic and Earth System Approaches to Defining the Anthropocene." *Earth's Future* 4(8): 324-345.
- Steffen, W., Richardson, K., Rockström, J., Cornell, S. E., Fetzer, I., Bennett, E. M., Biggs, R., and others. 2015. "Planetary Boundaries: Guiding Human Development on a Changing Planet." *Science* 347(6223).
- Steffen, W., Rockström, J., Richardson, K., Lenton, T. M., Folke, C., Liverman, D., Summerhayes, C. P., and others. 2018. "Trajectories of the Earth System in the Anthropocene." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 115(33): 8252-8259.
- Torres-Romero, E. J., Giordano, A. J., Ceballos, G., and López-Bao, J. V. 2020. "Reducing the Sixth Mass Extinction: Understanding the Value of Human-Altered Landscapes to the Conservation of the World's Largest Terrestrial Mammals." *Biological Conservation* 249: 108706.
- Turner, J. M., and Isenberg, A. C. 2020. "Earth Day at 50." *Science* 368(6488): 215.
- UNDESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs). 2019. *World Population Prospects: The 2019 Revision. Rev. 1*. New York. <https://population.un.org/wpp/>. Erişim: 30 Nisan 2020.
- UNDP (United Nations Development Programme). 2019. *Human Development Report 2019: Beyond Income, Beyond Averages, Beyond Today: Inequalities in Human Development in the 21st Century*. New York.
- UNDP (United Nations Development Programme). 2020. *COVID-19 and Human Development: Assessing the Crisis, Envisioning the Recovery. 2020 Human Development Perspectives*. New York.
- UNDP (United Nations Development Programme) and OPHI (Oxford Poverty and Human Development Initiative). 2020. *Global Multidimensional Poverty Index 2020: Charting Pathways out of Multi-dimensional Poverty: Achieving the SDGs*. New York. [http://hdr.undp.org/sites/default/files/2020\\_mpi\\_report\\_en.pdf](http://hdr.undp.org/sites/default/files/2020_mpi_report_en.pdf). Erişim: 9 September 2020.
- UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) Institute for Statistics. 2020. *Data Centre*. <http://data.uis.unesco.org>. Erişim: 21 Temmuz 2020.
- United Nations. 2020. "We Can End Poverty: Millennium Development Goals and Beyond 2015." <https://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>. Ac-cessed 18 Kasım 2020.
- United Nations Statistics Division. 2020. *National Accounts Main Aggregates Database*. <http://unstats.un.org/unsd/snaama>. Erişim: 15 Temmuz 2020.
- Weisz, H., and Clark, E. 2011. "Society-Nature Co-evolution: Interdisciplinary Concept for Sustainability." *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 93(4): 281-287.
- WHO (World Health Organization). 2018. *2018 Global Progress Report on Implementation of the WHO Framework Convention on Tobacco Control*. Geneva.
- WHO (World Health Organization). 2019. *WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2019*. Geneva.
- WHO (World Health Organization). 2020. *WHO Framework Convention on Tobacco Control*. Geneva. [https://www.who.int/ftc/text\\_download/en/](https://www.who.int/ftc/text_download/en/). Erişim: 18 Kasım 2020.
- World Health Organization (WHO), United Nations Children's Fund (UNICEF), United Nations Population Fund (UNFPA), World Bank Group and United Nations Population Division. 2019. *Trends in Maternal Mortality: 2000 to 2017: Estimates by WHO, UNICEF, UNFPA, World Bank Group and the United Nations Population Division*. Geneva: World Health Organization. <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/maternal-mortality-2000-2017/>. Ac-cessed 4 August 2020.
- Wills, M. 2020. "The First Earth Day, and the First Green Generation." *JSTOR Daily*, 15 April. <https://daily.jstor.org/the-first-earth-day-and-the-first-green-generation/>. Erişim: 23 Kasım 2020.
- Wipfli, H., and Samet, J. M. 2016. "One Hundred Years in the Making: The Global Tobacco Epidemic." *Annual Review of Public Health* 37: 149-166.

**Witze, A. 2020.** “The Arctic Is Burning Like Never Before—and That’s Bad News for Climate Change.” *Nature*, 10 September. <https://www.nature.com/articles/d41586-020-02568-y>. Erişim: 18 Kasım 2020.

**World Bank. 2020.** *Poverty and Shared Prosperity 2020: Reversals of Fortune*. Washington, DC.

**World Bank. 2020.** *World Development Indicators database*. Washington, DC. <http://data.worldbank.org>. Erişim: 22 Temmuz 2020.

**Zalasiewicz, J., Williams, M., Smith, A., Barry, T. L., Coe, A. L., Bown, P. R., Brenchley, P., and others. 2008.** “Are We Now Living in the Anthropocene.” *GSA Today* 18(2): 4.

## İGE 2019: Ülkeler ve Sıralamaları

Afganistan	169	Fas	121	Kosta Rika	62	Rusya Federasyonu	52
Almanya	6	Fiji	93	Kuveyt	64	Saint Kitts ve Nevis	74
Amerika Birleşik Devletleri	17	Fildişi Sahili	162	Kuzey Makedonya	82	Saint Lucia	86
Andora	36	Filipinler	107	Küba	70	Saint Vincent ve Grenadinler	97
Angola	148	Filistin Devleti	115	Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti	137	Samoa	111
Antigua ve Barbuda	78	Finlandiya	11	Lesoto	165	San Marino	
Arjantin	46	Fransa	26	Letonya	37	Sao Tome ve Principe	135
Arnavutluk	69	Gabon	119	Liberya	175	Senegal	168
Avustralya	8	Gambiya	172	Libya	105	Seyseller	67
Avusturya	18	Gana	138	Lihtenştayn	19	Sırbistan	64
Azerbaycan	88	Gine	178	Litvanya	34	Sierra Leone	182
Bahamalar	58	Gine-Bissau	175	Lübnan	92	Singapur	11
Bahreyn	42	Grenada	74	Lüksemburg	23	Slovakya	39
Bangladeş	133	Guatemala	127	Macaristan	40	Slovenya	22
Barbados	58	Guyana	122	Madagaskar	164	Solomon Adaları	151
Belarus	53	Güney Afrika	114	Malavi	174	Somali	
Belçika	14	Güney Sudan	185	Maldivler	95	Sri Lanka	72
Belize	110	Gürcistan	61	Malezya	62	Sudan	170
Benin	158	Haiti	170	Mali	184	Surinam	97
Birleşik Arap Emirlikleri	31	Hirvatistan	43	Malta	28	Suriye Arap Cumhuriyeti	151
Birleşik Krallık	13	Hindistan	131	Marshall Adaları	117	Suudi Arabistan	40
Bolivya Çokuluslu Devleti	107	Hollanda	8	Meksika	74	Şili	43
Bosna-Hersek	73	Honduras	132	Mısır	116	Tacikistan	125
Botsvana	100	Hong Kong, Çin (ÖİB)	4	Mikronezya Federe Devletleri	136	Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti	163
Brezilya	84	Irak	123	Moğolistan	99	Tayland	79
Bruney Darüsselam	47	İran İslam Cumhuriyeti	70	Moldova Cumhuriyeti	90	Togo	167
Bulgaristan	56	İrlanda	2	Monako		Tonga	104
Burkina Faso	182	İspanya	25	Moritanya	157	Trinidad ve Tobago	67
Burundi	185	İsrail	19	Morityus	66	Tunus	95
Butan	129	İsveç	7	Mozambik	181	Tuvalu	
Cabo Verde	126	İsviçre	2	Myanmar	147	Türkiye	54
Cezayir	91	İtalya	29	Namibya	130	Türkmenistan	111
Cibuti	166	İzlanda	4	Nauru		Uganda	159
Comoros	156	Jamaika	101	Nepal	142	Ukrayna	74
Çad	187	Japonya	19	Nijer	189	Umman	60
Çekya	27	Kamboçya	144	Nijerya	161	Uruguay	55
Çin	85	Kamerun	153	Nikaragua	128	Ürdün	102
Danimarka	10	Kanada	16	Norveç	1	Vanuatu	140
Doğu Timor	141	Karadağ	48	Orta Afrika Cumhuriyeti	188	Venezuela Bolivar Cumhuriyeti	113
Dominik Cumhuriyeti	88	Katar	45	Özbekistan	106	Vietnam	117
Dominika	94	Kazakistan	51	Pakistan	154	Yemen	179
Ekvator	86	Kenya	143	Palau	50	Yeni Zelanda	14
Ekvator Ginesi	145	Kıbrıs	33	Panama	57	Yunanistan	32
El Salvador	124	Kırgızistan	120	Papua Yeni Gine	155	Zambiya	146
Endonezya	107	Kiribati	134	Paraguay	103	Zimbabve	150
Eritre	180	Kolombiya	83	Peru	79		
Ermenistan	81	Kongo	149	Polonya	35		
Estonya	29	Kongo Demokratik Cumhuriyet	175	Portekiz	38		
Esvatini Krallığı	138	Kore Cumhuriyeti	23	Romanya	49		
Etiyopya	173	Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti		Ruanda	160		



Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı  
One United Nations Plaza New York,  
NY 10017  
[www.undp.org](http://www.undp.org)

**İnsanların gezegenin geleceğini şekillendiren baskın kuvvet olduğu, “Antroposen” diyebileceğimiz yeni bir jeolojik çağa giriyor olabiliriz. Bu gelecek daha şimdiden, iklim değişikliğinden tutun hızla çöken biyo-çeşitlilik ve okyanuslarımızdaki plastik istilasına kadar birçok bakımdan korkutucu kılığa bürünüyor.**

Gezegeneğimizin üzerindeki baskı, toplumlarımızın karşı karşıya olduğu baskıyı yansıtıyor. 2019 İnsani Gelişme Raporu’nun açıkça ortaya koyduğu biçimde, insani gelişmedeki birçok eşitsizlik artmaya devam ediyor. İklim değişikliği, diğer tehlikeli gezegenel değişimlerin yanı sıra, bunları daha da kötüleştirecektir.

COVID-19 küresel salgını da, apaçık dengesizliklerin üzücü sonuçlarından en yenisi olabilir. Bilim insanları uzun zamandır şu uyarıyı yapıyorlardı: İnsanlar, evcil hayvanlar ve yaban hayatı arasındaki etkileşimler sonucunda daha önce hiç görülmemiş patojenler daha sık ortaya çıkacak; bu etkileşimler ekosistemleri aşırı baskılayarak ölümcül virüsler yaratacaktır. Toplumsal bölünmüşlük ortamında, COVID-19 küresel salgınından iklim değişikliğine kadar, herhangi bir sorunla mücadele için toplu eylem gittikçe zorlaşıyor.

Bilinçli veya değil, değerler ve kurumlar tarafından şekillenen insan seçimleri, şimdi karşı karşıya olduğumuz, birbiriyle bağlantılı gezegenel ve sosyal dengesizlikleri doğurmuştur. İyi haber: Farklı seçimler yapabileceğiz. Gezegeneğimiz ile dengeli biçimde insan özgürlüklerinin sürekli genişletilmesine olanak tanıyan cesur ve yeni gelişme yollarını seçme gücüne sahibiz.

İşte, bu yıl 30. yıldönümünü kutladığımız insani gelişme kavramının, bu yeni çağın her birimizin karşısına çıkardığı karmaşık çıkmazlara yapabileceği katkı budur. Bu yılki küresel İnsani Gelişme Raporu’nun ana mesajı da budur. Gezegensel baskıların azaltılması bağlamında insani gelişmeyi

gerçekleştirmek yalnızca mümkün değil, aynı zamanda bunu gerçekleştirmenin aracıdır da.

Rapor, gezegenel baskıları hafifletirken insan özgürlüklerini genişleten eşit bir dönüşüm çağrısında bulunuyor. İnsanların Antroposen’de gelişmesi için, yeni gelişme yollarında şu üç şey yapılmalıdır: Eşitliği artırmak, inovasyonu beslemek ve doğayı gözetme duygusu aşılacak. Bu sonuçlar kendi içinde önemli ancak gezegenimizde kendi ortak geleceğimiz için de önemli. Tüm ülkelerin bu sonuçlarda çıkarı var.

Rapor, önerilerini değişim mekanizmaları temelinde düzenliyor: Sosyal normlar ve değerler, teşvikler ve düzenlemeler ve doğa temelli insani gelişme. Her değişim mekanizması, her birimize, hükümetlere, şirketlere, siyasi liderlere ve sivil toplum liderlerine üstlenebilecekleri birden çok rol biçiyor.

Rapor, yeni çağ için yeni ölçüler araştırıyor. Standart İnsani Gelişme Endeksi’ni (İGE) bir ülkenin kişi başına karbondioksit emisyonu ve madde ayak izine göre uyarlayan Gezegensel Baskılara Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi, bu yeni ölçüler arasında yer alıyor. Rapor ayrıca, yeni nesil gösterge panolarının yanı sıra karbonun sosyal maliyetini veya doğal zenginliği hesaba katacak şekilde İGE’yi uyarlayan ölçüler de getiriyor.

Yeni bir normal geliyor, belirsizden daha öte, bilinmeyen bir çağ. Ve kolayca “çözömlenebilir” değil. COVID-19 mızrağın sadece ucu. Gezegensel baskıları hafifletirken tüm insanların gelişmesini sağlamak üzere, bu cesur yeni jeolojik Antroposen dünyasında yönümüzü bulabilmemiz için, zihniyetlerde toptan değişim ve politikalar yoluyla bunun gerçeğe dönüştürülmesinden daha azı yeterli olmayacak. Bu yılki 2020 İnsani Gelişme Raporu bize bunu gerçekleştirmek için yol gösteriyor.